

В. Винниченко

Брехня

В. ВИННИЧЕНКО

„БРЕХНЯ“

П'ЄСА НА З ДІЇ

ЛЬВІВ-КИЇВ

1925 року

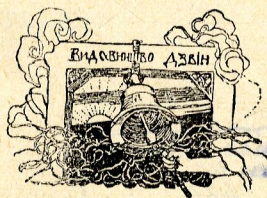

В. ВИННИЧЕНКО.

38080

„БРЕХНЯ“

ПЕСА НА 3 ДІЇ

ЛЬВІВ - КИЇВ
1925 року

Copyright 1925 by »Dzvin«
Prag, Vinohrady Šumavská, 11. Č. S. R.

ДІЄВІ ОСОБИ.

Андрій Карпович — інженер.

Наталя Павловна — його жінка.

Карпо Федорович — його батько.

Дося }
Саня } його сестри.

Антін Михайлович (Тось).

Іван Стратонович — поміщик Андрія Карповича.

Пульхера — прислуга.

1870

1870

1870

1870

1870

1870

1870

ДІЯ І.

Велика кімната просто обставлена. Зліва ближче до кону канапа. За нею в глибині двері в кухню. Між дверима й канапою піаніно. В задній стіні вікна на вулицю; між ними двері на балкон. В правій стіні позаду двері в сіни і в другі кімнати; ближче до кону двері в кімнату Наталі Павловни. Між дверима буфет. Посередині круглий стіл, наготовлений для обіду. Наталя Павловна, пораючись біля столу, часом виходить на балкон і дивиться на улицу. Входить з сіней з пляшкою Пульхера.

Пульхера. Ну, пані, знаєте, що я вам скажу?

Наталя Павловна. Ні, Пульхеро, не знаю.

Пульхера. Ну, то зараз визнаєте. Щоб я спухла, як гора, коли я ще хоч раз піду до нашого лавушника! Хай до його чорти ходять, от що я вам скажу, пані.

Наталя Павловна (*сміючись*). Чудесно сказано. То ж через що саме?

Пульхера. Через те саме, що він мене зараз так вистраив перед людьми, що краще б він мені помиї на голову вилив. „Ти, каже, заплатила мені за той місяць? Ти, каже, у старців служиш та й сама у старчихи записалась. Ти, каже, стара жінка“. Та як почав, як почав... „Поки, каже, не заплатите, нічого більше давать не буду“. От вам і маєте! Хай тепер до його хто хоче ходить, а я не хочу.

Наталя Павловна (*весело*). Нічого, Пульхеро, ось дістану гроші за урок та й оддамо. А уксусу й не дав?

Пульхера. Не дав, щоб йому дихать не дало. „Нічого, каже, не дам!“

Нат. Павл. Сердитий. Ну, нічого, сьогодні без уксусу побудемо. Можна піти за гроші взять та пізно. Зараз приїдуть з вокзалу. Ідіть, Пульхеро, щоб борщ не перекипів. А то Андрій Карпович нам задасть. Треба гостей прийняти, як слід. *(Іде на балкон).*

Пульхера. А дворник знов нагадував про квартиру. Як не заплатите, то з поліцією, каже, викидять будемо.

Нат. Павл. *(сміється)*. Та невже? От біда з ними!

Пульхера *(мовчки дивиться на неї. Ніби сердито)*. От знов сміються! А чого спитатись? *(Наталя Павловна ще більше сміється)*.

Пульхера. Ну, от! Там де треба плакати, вони сміються. Де сміятись, плачуть.

Нат. Павл. А ви хіба бачили хоч раз, як я плакала?

Пульхера *(подумавши, здивовано)*. Ба ні, таки не бачила. А вйбо, що не бачила! Другий рік служу, а таки ні разу не бачила... Не розберу я вас, пані! Ну, та дай Боже, щоб і до віку не плакали. Так уксусу не треба? *(Дзвінок)*.

Нат. Павл. *(схоплено)*. О! Невже я їх пропустила?! *(біжить у сіни. Чути її й чоловічий голос. Входять Наталя Павловна й Тось. Він молодий, гарний. Рухи розкидасті, нетерплячі. Часто стріпуге густим, довгим волосем. Сідає на канану й понуро дивиться в землю, очевидно збираючись щось сказати)*.

Нат. Павл. А я думала наші з вокзалу.

Тось *(хмуро)*. Доброго здоров'я, Пульхеро.

Пульхера *(ідуци в кухню)*. Доброго й вам, паничу.

Тось. Ще не приїхали? Я на хвилинку.

Нат. Павл. *(сідаючи біля його, ніжно-весело, трошки нашішківато)*. Ну, розуміється, на хвилинку! Мій котик завжди тільки на хвилинку, на коротюсеньку хвилиночку!

(Жагуче хапаючи його за голову й цілуючи). Мій хлопчику єдиний!

Тось (визволяючись). Не треба, Тасю. Я не цього прийшов.

Нат. Павл. Я знаю... Вже по мордочці бачу, що прийшов знов з якимсь „твердим, рішучим“ наміром. Правда, котику?

Тось. Я прошу залишити цей тон. Я хочу балакати серйозно.

Нат. Павл. (беручи немов під козирьок). Слушаюсь!

Тось (сердито встаючи). Ну, так я тобі скажу, що це наше останнє побачення. Коли ти хочеш, щоб воно було... щоб воно носило цей... характер, то... прошу.

Нат. Павл. (теж встаючи, підходить до його лациться). Мій хлопчик сердитий на мене, що я вчора не вийшла? Любий, я так страшенно була вчора занята. Ці уроки, потім треба було приготувати до приїзду тата. Потім Андрієві од хвилювання було трошки поганенько.

Тось (різко визволяючись). Ну-так, я так і знав. „Андрієви поганенько“... Ах, лиши мене! Ну, от я й прийшов сказати, що я більше цього не можу! Не можу! рішуче не можу. Або Андрій або я. От і все. Ти можеш скільки хочеш посміхатись, моє діло заявити тобі, а ти собі хоч танцюй. Я знаю, тобі наплювать на те, що ми розійдемось... Тобі все сміх і дурниці. А я не можу!

Нат. Павл. Котику, не кричи так голосно, Дося дома, може почуть.

Тось. І сказати Андрієві, правда? А з Андрієм станеться випадок і... Ну, розуміється, Андрій — будуча знаменитість, Андрій великий український хімік-механік чи чорт його там знає, а я що! Нещасний студент, невідомий нікому поет.

Нат. Павл. Ти мій котик, ти моя радість.

Тось. Ну, так от твоя радість тобі заявляє, що у неї нема більше сил терпіти це становище. Чувш? Нема! Вічна брехня, вічна крадіж хвилинок. Пошло, гидко! Я Андрія поважаю, але я його ненавижу за те, що брешу йому. І ще це ідіотське становище кузена! Що може бути пошліще кузена? Що? Я не знаю! Всяка дамочка, котра дурить свого йолопа чоловіка, зараз знаходить собі „кузена“. Ми навіть не спромоглись на оригінальність і не видумали нічого краще, як „кузена“.

Нат. Павл. Дитинко, пошла брехня завжди найправдоподібніша.

Тось. Я не хочу ніякої брехні!

Нат. Павл. Тш! Не кричи ж так.

Тось. Не хочу! З якої речі я повинен брехать? З якої? З якої речі я повинен цілі вечори бігати як божевільний по кварталу, виглядати, красти якийсь поцілунок, червоніти, мучитись за його? З якої речі, я питаю?! Я люблю тебе, ти любиш мене. В чому ж річ, нарешті? В чому? Ах, знаю! Ти знову почнеш про жалість, про святу жалість... Андрій такий був нещасний, ти підняла його, ти надала йому сил, ти зробила його ученим, він тепер робить великий винахід, дасть людськості великі цінності, його не можна кидати, бо він загине, з ним зараз припадок, параліч, чорт-біс. І ти взяла на себе подвиг любови. Так?

Нат. Павл. *(ніжно дивиться на його. З радісною, веселою готовістю хитає головою)*. Так.

Тось. Ти все таки жартувш. Але я говорю без усякої охоти жартувати. І от я тобі говорю, що це все... брехня!.. Розуміш, вся ця „свята“ жалість, подвиг, все це брунда, брехня і більше нічого. Тобі потрібний молодий, здоровий любовник, бо твій муж хворий. Але він скоро зробить своє одкриття і матиме за його великі гроші. Тоді ти

зможеш пожити. І розуміється, мінять це на якесь життя з бідним студентом — не вигідно! Ось весь твій подвиг і жалість! Так, так! А любити... не любиш ти ні мене, ні його, а тільки себе, хоч зараз ти, — прошу не перебивать! — хоч зараз ти й оддавш свої сили на уроки й годувш усю сім'ю. Ти тільки умієш все підраховувати добре. Ти своє візьмеш. Але я не можу бути... бути якимсь знаряддям для дамочки, у котрої муж хворий. Та й те — хіба я знаю, чи ти не живеш з ним, як з мужем? Хіба я в цій брехні можу розібратись? Може, просто иншого мужчини треба!

Нат. Павл. (*серйозно, тихо*). Чекай: це все ти... Ти в це віриш твердо, що ти говориш?

Тось. А я знаю, чому мені вірить?! Я знаю, де кінчається брехня, а де правда? Хіба я можу знати? Коли в тебе в принципі брехня, то звідки я знаю, що ти мені не брешеш? Звідки?

Нат. Павл. Котику, для чого тобі?

Тось. А я знаю? Може теж з жалости? Тільки я не потребую жалости! Не потребую! (*Хапається за голову*). Головне... ця страшенна... страшенна щирість брехні. Іменно, щирість! Після жагучих обіймів зо мною, після пекучої ніжності, іменно, пекучої, болючої! ти приходиш до дому і милуєш Андрія. І як, як? З такою ніжністю, з такою щирістю, що я... я або горю з сорому, або горю... з болю... Я не розумію! Як хочеш, я не розумію, нічого сінько, ні рисочки з цього не розумію. Як ти можеш?! Як ти можеш навіть не почервоніти при мені, через двадцять, десять, навіть п'ять хвилин після мене з такою турботою, ласкою, ніжністю ходити коло його, дивитись йому в очі, брехати і ні трішки муки, ні трішки! От що мене більш усього мучить. Так, так, це мене найбільше мучить, коли хочеш знати. Ти або незвичайно бездушна,

жорстока, тупа... (так, так, я все це передумав цими ночами і хочу тобі сказати), ти або незвичайно примітивна людина, або... Або хай чорт мене забере, коли я хоч що небудь розумію в цій паскудній плутанині. Одне я знаю, одне: я так далі не можу. Я не маю покою. Скажи мені що хочеш, що хочеш скажи мені, що ти мене не любиш, що тобі треба було мужчини, що ти сміялася з мене, що хочеш, тільки правду, чувш, правду скажи мені!

Нат. Павл. (*сміючись*). А ти хіба повіриш, що це правда?

Тось (*безсило*). Правда... Ти, по своїй теорії, умієш так правдоподібно брехать, що, дійсно, повірити не можна... Єдине єсть: ти покинеш Андрія й підеш зо мною. Це єдине.

Нат. Павл. Але хлопчику, цього єдиного доказу я не можу тобі, на жаль, дати.

Тось. Чому?

Нат. Павл. Ах, котику, ми вертаємось знову до старого.

Тось. Жалість?

Нат. Павл. Жалість, Тосіку. Потім у тебе завжди як раз у такий час приходять такі настрої, коли цілком не можливо. Ну подумай сам... Чекай, і ти цей єдиний доказ вимагаєш у мене зараз же? Правда?

Тось. Розуміється.

Нат. Павл. (*сміється*). Ну, само собою, моментально. Так навіть у цьому хвартушку вийду й піду. Чекай. І це буде як раз у той момент, коли Андрій привозить у свою хату свого старого батька й сестру, коли стоїть на порозі здійснення своєї довголітньої мрії. Чекай, котику. Він п'ятнадцять років мріє дати своєму батькові трошки, трошечки спокою. Розумієш, такому бідному дядюшці, що цілий свій вік ходив за плугом, їв у свята булочку

з хлібом і перед кожним піджаком скидав свою подрану шапчину. Розумієш, котику? Пятнацять років він мріє, що ось-ось він стане трошки на ноги й візьме до себе батька й сестру. Ти не бачив їх? Ну-так, ти не міг бачити. Я бачила, як тільки ми побралися з Андрієм. Дитинко, ти й це скажеш брехня, але я все таки скажу тобі: я вперше через його батька почула, яка може бути жалість. За Андрія я виходила, скажу правду, з гордості, з абстрактної любови до людськості, ну, от з такої, з якої — не сердься — ти пишеш иноді громадські вірші. Я знала, що Андрій має великі математичні здібності, ну, й хотіла через його дати людськості „нові цінності“. Ну, от як, скажемо, революціонери йдуть на смерть, на жертви за други своя. Я теж пішла на жертву. А коли побачила його батька, сестер... смішно, котику, але мені хотілося стати на коліна перед його батьком, обмити його ноги й витерти їх своїм волоссям. (*Зхвильовано*). Я не знаю, може, комусь нічого особливо не покажеться в цій людині, але я не можу без щемлячої, пекучої жалости дивитися на цього „дядюшку“.

Тось. Що, він каліка?

Нат. Павл. О, ні... Він... він — затурканий життям. Він — селянин. Він... страшенно схожий на мого батька... От-це, мабуть, більш усього... Я хочу, щоб ти подивився на їх... (*Біжить до балкону, дивиться й вертається*). І от ти, котику, ти мій чулий, розумний, сердешний хлопчику, ти хочеш, щоб я на порозі мрії чотирьох людей взяла й брякнула їх об землю, в болото. Ти цього хочеш?

Тось. А ти хочеш брехньою дати їм щастя? Брехньою?

Нат. Павл. Все одно. О, людям, котику, зовсім не треба правди чи брехні, їм треба щастя, розумієш, щастя, покою. Коли брехня може це дати, слава брехні!

Слава! Та от (*лащиться й сміється*) наприклад, такий непокійний, такий дужий, такий свіжий, як... хтось... і той хоче... спокою. А що дає спокій? Правда. Так звикли люди думати. Значить, давай правду! А коли я дам таку брехню мову котику, що вона дасть спокій йому, то хіба він її не візьме? Ні?

Тось. Ні!

Нат. Павл. (*сміється*). Саму правду? Ну, хороший, скажу ж тобі правду. Ти-моя радість. Чувш? Ти мій сміх, ти мов'ясне в життю. Ти-моя любов радости, ти те, без чого людині й нічому живому не можна жити. Це дурниця — саможертва без радости. Треба десь брати, щоб давати. От я в тебе беру й даю другим. Знаєш, як рослина бере у сонця й дає бідній замореній скотинці. Розумієш, мов сонечко?

Тось. А це правда?

Нат. Павл. Правда.

Тось. А звідки я це знаю? Хіба говорити важко! Тим паче тому, хто думає, що брехати можна, тільки щоб було похуже на правду.

Нат. Павл. І давало радість, котику.

Тось (*спалахуючи*). Та мені нема радости, бо я не вірю, що це правда! Не вірю, не знаю, у всьому сумніваюсь. Слова, слова й слова. Факти давай! Дію.

Нат. Павл. (*власливо лагідно*). Чудесно. Хіба се не факт, як ти ридав там біля шафи у тебе і я спитала тебе і ти казав „од щастя“. Не факт? А то не факт, що ти написав такий ряд робот, яких, може, ніколи не напишеш більше? Це не дія, це слова? Хіба ти не переживавш що дня муки й радости, що й є справжнє життя? Хіба ти, мій вогнику, не підеш зараз до дому й не виллєш свою муку в слова, від яких у людей буде стискуватися серце? Ні? Чого ж ти хочеш? Ти хочеш

спокою. Ти хочеш щоб я пішла з тобою, щоб ми наняли квартиру, оселились. Ну, і що далі? Ти будеш покійний. Ти не будеш бігати, чекати мене, хвилюватись, мучитись, не спати ночі... І не будеш жити. Не будеш страждати, не будеш і радіти, не будеш і людей розуміти. Ти цього хочеш? Так?

Тось *мовчить*.

Нат. Павл. Ну, добре, я зроблю. Буду так само, як тепер, цілі дні бігати по лекціях, а ввечері замість того, щоб вирвавшись од усього темного, нудного, жалюгідного, спішити з хвилюванням до мого ясного, я буду спокійно вертатися на свою квартиру, де жде мене, а то й зовсім не жде, бо знав, що прийду, — чоловік з самоваром і нудьгою. А це „шастя“ буде куплено ціною тяжкою, дійсного страждання чотирьох людей. Та якого страждання! Андрій стане ідіотом. Це йому завжди загрожує. Ця сестра зробиться зовсім ганчіркою в руках людей. Та, що приїде, стане хмурою ненавистницею людей. А батько... Ні, Тосіку, ні, моє сонечко, ти не захочеш цього, ти не можеш цього захотіти! Ні, ні! За що ж я тебе люблю, коли так?

Тось. Ну, добре. Нехай... Але ж це довго тягтися не може. Невже ти думаєш до смерті брехати? Невже не відкриється брехня? Може, вже й зараз є підозріння. Що ж тоді?

Нат. Павл. Ні, не відкриється. Коли людина схоче, то може все зробити.

Тось. Що за нісенітниця! Ось зараз може вийти Андрій, а я обніму тебе і кінець.

Нат. Павл. (*посміхаючись*). Ой! А брехня на віщо? Ти думаєш, що не можна переконати людину, що це не стіл, а грамофон? Хіба не гіпнотизують людей?

Тось *(зриваючись)*. Так ти й мене гіпнотизувала тільки?!

Нат. Павл. *(сміється)*. Так я й знала! Так і знала, що спалахне. Голубчику, може я все це говорила тільки для того, щоб подивитись, як ти спалахнеш. Я так люблю в тобі, коли ти, ффф! і загорівсь. Хіба такого можна загіпнотизувати? Гіпнотизують, хворих, слабких. А тебе для чого?

Тось *(хапається руками за голову)*. Ні, я в цій плутанині зверну собі голову! Я нічого не розумію. Де початок, де кінець, де...

Нат. Павл. Що ж це вони так довго? *(Біжить на балкон, придивляється)*. О, от уже й Іван Стратонович іде. Хлопчику, не треба так хвилюватись, а то ти такий скажененький у мене, що я завжди аж дріжу, коли ти з нами. Так і жду, що щось випалиш, або схопиш Андрія за горло. Іван Стратонович зараз прийде, давай сядемо, як родичі і будемо ждати гостей.

Тось *(беручи шапку)*. Я піду додому.

Нат. Павл. Ні, косяніку, ти будеш з нами обідати. Подивишся на гостей. Саня тобі мусить подобатись. Вона теж страшно правдива. От спарувати вас. Тільки найжена страшенно проти життя.

Тось. А на віщо ти Досі про Івана Стратоновича цю... неправду говорила? Що ніби він закоханий у неї?

Нат. Павл. Ні, що закоханий я не сказала, це зазанадто раптовий перехід. Я сказала „подобається“.

Тось. А це правда?

Нат. Павл. А я знаю? Може, й подобається, може, й ні. І хоч вона образилась, здається, і не вірить і..., а все таки їй приємно. А їй, котику, так треба приємності. Її треба поливать. Знаєш, як зівялу білу лілейку.

Тось. Брехньою поливать?

Нат. Павл.. Ні, приємним, водичкою.

Тось. А потім узять і придушить. Правда?

Нат. Павл. На віщо?

Тось. Господи! Та вона ж ясно бачить, що Іван Стратонович закоханий у тебе, а не в неї!

Нат. Павл. Що-о?! (*Хрестить його, сміється*).

Тось. Ах, Тасю, ну, на віщо ти й тут? Це ж видно. Він на тебе так иноді дивиться...

Нат. Павл. Котику! Годі. У мене закохані дворник, лавушник, Рябко, всі, бо всі на мене дивляться.

Тось (*задумливо-хмуро*). Ні, він у тебе закоханий. І навіть щось за нами помічає. (*Підводячи голову*). Знаєш, це так не скінчиться!

Нат. Павл. Кінчиться так, як скінчиться. Нема чого про це думати. А ти краще от що, котику, — тільки ти не сердься! Ти цей тиждень трошки потерпи, як я не буду до тебе забігати. Добре? Потерпить, мов золотко? Я буду, певне, занята дуже. Ти знаєш, я взяла ще й той урок. Голубе! Я не могла инакше...

Тось. Ну, от! Ет, к чорту все і більше нічого! Прощай, можеш зовсім не приходити! (*Простягає руку*).

Нат. Павл. Фур, фур, мій вогник... (*Удержує за руку*). Хіба я сказала, що зовсім не прийду? Забіжу на хвилинку. І то ж, котику, недовго, перший час, поки трошки гостей устрою... Котику, не треба сердитись на свою Тасю. Не треба, правда? Можеш навіть трошки побуркотіти на мене, а сердитись не треба, ні? І от ще що... Не будь, дитинко, таким скажененьким при Андріїві. Можеш собі гризтися з Іваном Стратоновичом, а Андрія... Ну, ну, от уже вони й образились...

Тось (*холодно*). Мені ображатись нема чого... Не бійсь, я твого Андрія не загризу... Прощай! (*Дзвінок*).

Нат. Павл. Котику, ти з нами будеш обідати. Правда? Ну, будь же хорошим... Це, мабуть, Іван Стратонович дзвонить. Не треба хмуритись, мов сонечко. Сонечко повинно завжди ясным бути. Ну, сядь... Сядь і вірь, що я... люблю тебе. *(Обнімає за голову, жагуче цілує й біжить одчиняти. В цей мент двері одчиняються й входять Іван Стратонович і Дося. Іван Стратонович молодий чоловік літ 30, смуглявий, присадкуватий і хмурий. Борідка росте куцями на ший).*

Нат. Павл. *(з сміхом)*. А вам Дося одчиняла, а я біжу. А більше нікого нема?

Іван Страт. *(з хмурым жартом, пильно зиркаючи на Тосю й Нат. Павл)*. А вам мало?

Нат. Павл. О, коли ви зо мною, то для мене більш нікого не треба. Я просто з цікавості.

Іван Страт. Ні, я не про себе. Доброго здоров'я, піїто. *(здоровкається з Тосем)*.

Тось. Доброго здоров'я, хіміко.

Іван Страт. Як? Хіміко? Цеж по якому? По українському, мабуть? Щасливий народ українські поети, їм закони не писані.

Нат. Павл. *(в цей час дивилась на уличю)*. Ну, що ж вони так довго? Може, не приїхали? Чи трапилось щось?

Іван Страт. *(наливає в чарку горілки, випиває й заїдає шматочком хліба)*. Зараз приїдуть. Це ж усе таки не те, що видумать нове слово, Наталю Павловно.

Тось *(сміється)*. Або зробити велике одкриття в механіці.

Іван Страт *(кривиться)*. Фе, щось ви сьогодні скислі якісь дотепи пускаєте. Новеньке б щось.

Дося *(пораючись коло столу, тихо)*. Знову зчепились.

Іван Страт. На жаль, Федосю Карпівно, мусимо розчепитися, бо Антон Михайлович почувають себе сьогодні в занадто мирному настрою.

Тось. Це ви нагнали на мене цей настрій.

Іван Страт. *(мовчки дивиться на його, посміхається й odchодить. Сідає за піаніно й незграбно підбираючи аккомпанімент, співає:*

Гей, не шуми, луже,
Зелений байраче —
Не плач, не журися,
Молодий козаче...

Поглядає на Тося, який хмуро ходить по хаті).

Нат. Павл. Ура! Ідуть! Досю, ідуть! *(Біжить з балкону в сіни, Дося за нею).*

Іван Страт. *(встає до Тося:)* Ви ж наготовили вістрічні вірші?

Тось. Ідїть ви к чорту!

Іван Страт. О, ви зовсім не в екстазі, що приїжають „родичі“.

Тось. *Дивиться на його.*

Іван Страт. Я б на вашому місці цілу поему зварганив би. „О, ви, которі...“ Хе-хе-хе!

Тось. Слухайте, ви кислота... Я зараз не маю охоти жартувати, але коли ви так дуже хочете, то можу. Тільки щоб потім не жалкували.

Іван Страт. У-у, з такою передмовою я пас. З поетами, коли вони не мають охоти жартувати, небезпечні жарти. Ухиляюсь. Покірно ухиляюсь і прошу ласкаво вибачити. О, родичі ваші вже йдуть... Мовчу, мовчу...

Тось. Щось ви сьогодні страшно балакучі.

Іван Страт. З вами ролю помінявся.

(В сїнях чути скрики, гомін голосів, поцілунки. Входить Андрій Карпович, за ним Карпо Федорович, Саня, Наталя Павловна і Дося, Всі радісно схвильовані).

Андрій Карп. (літ 40, худий, згорблений, одерж на йому сидить мішкувато. Сам дуже негарний з великим червоним носом і блідим лицем. Очі тихі, промінясті, надзвичайно ласкаві й розумні. Карпо Федорович похорий дуже на сина. Одягнений по селянському. Очі йому з виразом заляканої покірності, угодливості й неспілости. Почуває себе ніяково, ступав неспіло, незграбно, весь час соромиться й витирає з лица піт. Іноді тільки з боязкою ласкою поглядає на дітей. Саня висока, гарна, ще молоденька дівчина з дуже хмурым лицем і очима, які зпідлоба дивляться на все, немов байдуже й суворо. Держиться рівно, одягнена по міщанському).

Андр. Карп. Ну, от, тату, ви й дома... Ви й дома... Тепер усе... От і обід на столі. Хе-хе-хе... І вся наша сім'я... Оце наш родич, двоюродний брат Наталі, поет, знаєте, складає пісні, чудесьні пісні. Ось колись ми... Прекрасний чоловік, познайомтесь... Це мій тато, Тосю, прошу любить і жалувати, як кажуть кацапи. (Щасливо сміється. Тось мовчки уклоняється й простягає Карпу Федоровичу руку. Той з ніяковою посмішкою, незграбно стискає її й говорить:)

— Очєнь довольні.., Приятно...

Андр. Карп. А це тату, мій компаньон... Разом працюємо над машиною... Він на вид трошки хмурий, а серце чудесне... Хе-хе-хе! Чудесне серце... У хмурих лицем часто серце веселе...

Іван Страт. (Простягаючи руку, серйозно, низько вклоняється). Не компаньон, а помішник вашого сина.

Карп. Фед. Очєнь довольні... Звиніть... Приятно...

Андр. Карп. Ну, а тепер можна й обідати... З сестричкою познайомились? У, яка хмара... А серце теж золоте... Рекомендую, панове, за цю хмарою ховається чудесне сонечко. Чудесне! Ну, от церемонія скінчилась. Тасюню, може вже й обідати можна?

Нат. Павл. А, може, вони б трохи умились з дороги?... Тату, може, хочете умитись? Саню?

Карпо Фед. *(покірно повертається за нею)*. Ну-да, умийся, з дороги.. Так що...

Саня. Я б умилась.

Нат. Павл. От, і чудесно. У вашій кімнаті вже наготовлено все. Ходіть, таточку, за мною. *(Злегка однімає його)*. Досю, там усе єсть?

Дося *(що шепотіла з Санею)*. Все, я зараз. Ходім! *(бере Саню й виводить)*.

Андр. Карп. *(піднято ходить по хаті, підходить то до Ів. Страт. то до Тося, гладить їх по плечах і весь час радісно посміхається)*. Значить, у нас прибавилось народу... Нашого полку прибило, як то співається десь... Де то так співається, Тосю? Га?

Тось. В старо-словянській пісні...

Андр. Карп. В старо-славянській? Чудесні ці старо-славянські пісні... Чудесні. Тільки я забув уже... А чудесні... Ми Українці, старші Славяне, ніж руські... Старші, чистіші. Вони помішані з Фінами. Ви не згодні. Іване Стратоновичу? *(Гладить по плечі його)*.

Іван Страт. *(посміхаючись)*. Цілком згожуюсь. Тільки мені здається, що й руські чудесний народ.

Андрій Карп. *(гаряче)*. Чудесний, прекрасний народ! Знаменита нація, просто знаменита. А день, панове, який сьогодні чудесний! Га! поете! Славте день, і сонце... Як то єсть:

„Слава... слава,
Хортам і гончим і псарям...“

Ну, тут точка... Точка, точка. Де точка, то вже годі... Ха-ха-ха! Я, панове, сьогодні трошки переповнений. І ледащо, ледащо страшенне! З самого ранку гуляю. Ластесь дуже, Іване Стратоновичу? Дуже? Пропав день?

нічого, надолужу! Тепер закипить. Голову даю, що через тиждень здамо в комісію мотор.

Іван Страт. Раз голову даєте, то здамо.

Андр. Карп. Даю! Дві голови даю!

Іван Страт. Чиї? Мою й вашу? (*Входить Наталя Павловна*).

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Ні! Мою й... (*озирається*) й ось чию... Ось чию!

Нат. Павл. (*з сияючим лицем*). Що таке?

Андр. Карп. Тасю! Я кажу, що через тиждень здамо в комісію мотор. Даю дві голови, що здамо. Мою й твою. Правда, здамо? Даш?

Нат. Павл. Даю!

Андр. Карп. Урра! А ще через тиждень, як дасть Бог, може, вже й авансик нам наші бельгійські капіталісти одпустять. Одпустять, Іване Стратонович, га?

Іван Страт. Як даєте голову, що одпустять...

Андр. Карп. Ха, ха, ха! Дві голови даю! А що, справді, вони ж уже до гвинтика знайомі з нашою роботою. Що їм? Спробували та й контракт. Ого! Чортова Бельгія заплатить таки нам...

Нат. Павл. Адю, Адю!... Спокійніше, спокійніше, а то мокрого рушничка на голову покладу. Занадто ви вже розходились. Дивіться на його, яким балакунчиком сьогодні.

Андр. Карп. Тасюню! Сьогодні ж день... (*Бере її руку, гаряче цілує*). Ти сама знавш... І я за його ніколи тобі не забуду... Ну й годі... Не буду... Що ж там наші подорожні? Миються? Швидче їх сюди.

Нат. Павл. Зараз, зараз... (*Входить Пульхера*). От і Пульхера... Давайте, Пульхеро, борщ, гості вже приїхали.

Андр. Карп. Приїхали, Пульхеро, тепер держіться, варить будете на двох більше.

Пульхера. І слава Богу. Аби було з чого, а то хоч на цілий рід варитиму...

Андр. Карп. Буде, Пульхере, буде! Ще трошки, то буде так що й...

Пульх. І слава Богу. А то вже...

Нат. Павл. Давайте, Пульхеро, давайте! Ось уже ідуть наші. *(Пульхера виходить)*.

Андр. Карп. Чуде-есна жінщина! Чудесна! А от уже й наші подорожні. *(Входять Карпо Фед., Саня й Дося)*.

Нат. Павл. Ну, тепер можна сідати. Панове, сідайте, де хочете, а я з татом. Тату, ми сядемо тут... Добре? Адю, ти на другий бік.

Андр. Карп. Чудесно. Чудесно. *(Нат. Павл. ніжно всажує Карпа Фед. й сідає біля його. Всі розсажуються)*.

Іван Страт. *(до хмурого Тося)*. А ми з вами поруч, правда? Як вірні друзі й нерозлучні приятелі. *(До Сані)*. Знаєте, ми *(показує на Тося)* як нерозмита вода, куди один, туди й другий. *(Саня неуважно зіпід лоба зиркає на них. Весь час слідкує за Нат. Павл.)*.

Тось *(з погрозою)*. Я вам сказав, що до жартів не маю охоти.

Нат. Павл. *(непокоїно дивиться в їхній бік)*. Панове, наливайте чарки! Вип'єте, тату?

Карпо Фед. *(Почуває себе, видно, ніяково. Обережно відсовує серветку, не знає де діти руки)*. Спасибі... Очень довольні... Я б... той... *(до Андр. Карп.)* Я б, може, той... може б я собі на кухні... пообідав? Га?

Нат. Павл. *(з мукою)*. О, тату! Ну, що ви, Бог з вами! Голубчику! Ну, що ви! *(Саня кусає губу й різко одсовує тарілку)*.

Андр. Карп. *(стихає зразу)*. Ну, що ви говорите, тату...

Карпо Фед. *(винувато)*. Не звично... Ще щось розіб'ю...

Нат. Павл. Та бийте! Голубчику! Ах, їй Богу...

Ну, годі... *(Обнімає й гаряче цілує)*. Ви ж, тату, серед дітей... Досю, ради Бога, накричіть на Пульхеру... *(Досю встає й іде, на зустріч Пульхера)*. Панове, наливайте. Ось ми вип'єм і... Адю, наливай... Я хочу теж випити.

Андр. Карп. Чудесно! Чудесно! Ви вже наливаєте. Ну, наливайте, Іване Стратоновичу. А от і борщик. Знаменитий, тату, борщ варить наша Пульхера. От наші гості, Пульхеро... Тато наш і сестричка...

Пульх. *(з борщем в руках, ставить на стіл і вклоняється)*. Доброго здоров'я! З приїздом благослови Боже!

Карпо Фед. *(вклоняється)*. Спасибі... Спасибі...

Андр. Карп. Ну, перше випить... А тоді борщу... *(Бере чарку, Нат. Павл. дає Карпу Фед.)*. Ну, панове. Я хочу сказати маленьку промову, ви вже простіть мені, не можу вдержатись. Це мій довгожданий день. Я, панове, не вмю красно говорити... Ну, все одно. Так от, я хочу тільки сказати, що за всю ту радість, яку має наша сім'я зараз, треба дякувати ось кому *(показує на Нат. Павл.)*. Тату, ось хто наш кормилець, ось хто наше... Тасю, Тасю, ти мовчи, ти сьогодні мовчи. Як би, тату, не оце сонце наше, нам би...

Нат. Павл. Адю, я протестую!

Андр. Карп. Ніяких протестів!

Пульх. *(стоїть, склавши руки)*. Іменно! Правда!

Андр. Карп. Правда, Пульхеро? От вам свідок!

Пульх. Істинно ж, кормителька... Хай уже Бог здоров'я посилав, а що вже...

Нат. Павл. Ну, я не хочу так, Адю, що за свинство таке! За здоров'я наших дорогих гостей! От і все! *(Пє!)*.

Андр. Карп. Це, розуміється, але... Та я ж хоч кінчу промову! Ну, коли так, то за всю нашу сім'ю! Іване Стратоновичу, я вважаю вас за члена нашої сім'ї... А вас, Тосю, й сам Бог велів. За щастя, за... *(Тось різко встаючи, хоче щось сказати)*.

Нат. Павл. *(зтурбовано глянувши на його, радісно, весело кричить)*. Урря! За щастя, тату! *(Тось бере чарку, з посмішкою вихиляє в рот. Сідає)*.

Іван Страт. *(до Натал. Павл.)*. Наталю Павловну, ви перебили Антону Михайловичу, він теж хотів сказати промову!

Нат. Павл. О, прошу вибачення. Таточку, я вам насиплю борщу. Досю, будьте Саніним кавалером.

Саня *(раптом встає, дуже немов їй боляче, стискує брови, підходить до Наталі Павловни, нахиляється й цілує руку. Всі здивовані)*.

Нат. Павл. Саню! *(Здивована, але зараз же обнімає й цілує її. Саня одходить на своє місце й з тим же виглядом сідає)*.

Анд. Карп. Що це значить? *(Саня мовчить)*.

Дося *(Змішано)*. Та це... От яка!... Можна сказати, Саню?

Саня *(гордо)*. Я можу й сама сказати. *(До Андр. Карп.)* Я писала Досі, що мені не подобається Наталя Павловна... Я думала, що... Я не вірила, що вона любить тебе і... нас. Дося лаяла мене за це. Я написала, що коли побачу, що неправда, то при всіх поцілую їй руку. От і все. *(Починає їсти)*.

Андр. Карп. *(трошки змішано, але радісно)*. От, так сюрпріз! Тасю, бачиш, які ми думки породили в цих голівках? Га? Ну-ну! Ну, й слава Богу! Слава Богу!

Нат. Павл. *(весело)*. Тепер ми, значить, секретів не маємо!

Андр. Карп. За це ми по другій випемо. Правда, тату?

Нат. Павл. Ну-ну! Хто вип'є, а кому й годі. А то рушничок, знаєш?

Андр. Карп. Це, тату, моя жінка мене так усмиряє.

Карпо Фед. *(повторяючи окремі слова)*. Ага. Усмиряє...

Андр. Карп. Мені, знаєте, шкодить, як я хвилююсь чогось...

Карпо Фед. Шкодить... Ну-да, шкодить...

Андр. Карп. Жар у голові стає і погано... Так моя жінка бере мокрий рушник і... і на голову мені. Тоді я стаю зразу, як солений огірок... Ха-ха-ха!

Карпо Фед. Як солений огірок, ха-ха-ха!...

Андр. Карп. Тільки це серйозне средство. Коли дуже вже щось... А, знаєш, Тасю, дай мені шклянку води... Щось серце мені...

Нат. Павл. *(зтурбовано)*. Голубе!... Ну, от бачиш. *(Хутко встає, наливає води й дає Андрію Карповичу)*.

Андр. Карп. *(випивши)*. Дякую, дорога... Легче... *(Карпо Фед. і сестри злякано дивляться)*.

Нат. Павл. От, бачиш, говорила. Промови тобі говорити... *(Сідає на місце)*. Нічого, тату, це так собі... Чекайте, я вам наріжу м'яса... Може, вам з кісточкою? Любите?

Карпо Фед. Благодарю вас... Очень довольні...

Нат. Павл. Ось мягчий хліб... На віщо ви твердий? *(Карпо Фед. кладе вилку й крутить головою, немов хоче сховати)*.

Нат. Павл. Що вам, таточку? Негарно? Татуню! *(Карпо Фед. бере серветку й хоче притулити її до лиця, одкладає, закриває очі напнутим рукавом і плаче. Всі затихають)*.

Андр. Карп. Тату! Татусю!

Нат. Павл. Татоньку! Що вам? Рідний!

Карпо Фед. Діточки!... Не заслужив я од вас... Хай вас Бог...

Андр. Карп. *(Дужг схвилюваний)*. Ну, от... Ну, й слава Богу, тату... Слава Богу... Що було, то минуло, тепер буде лучче... Лучче, тату...

Нат. Павл. *(тихо)*. Досю! Дайте води татові...

Карпо Фед. Нічого, то я так... Знаєте... *(Винувато посміхається, витирається полою)*. Може, зтомивсь, чи Бог його знає... Звиніть мене, господа... що побезпокоїв старий.

Дося. Випийте води, тату...

Карпо Фед. Спасибі, дитино, я не хочу пити... Я вже лучче їстиму...

Андр. Карп. От і чудесно! От і чудесно! *(Одкидається на спинку стільця)*.

Нат. Павл. *(голосно, трівожно)*. Адю!

Андр. Карп. Нічого, Тасю, нічого.

Нат. Павл. *(хутко встає, підходить до його, бере за голову, прудко тре пальцями виски й лоба)*. Адю, Адю, спокійніше... Хороший, спокійніше... Ну-ну, не треба, не треба... Води, Досю... Ах, який же бо ти... Ну, от легче... На, випий... *(Андрій Карпович не й тихо посміхається)*.

Тось *(раптом встає)*. Вибачайте, панове... Я згадав... У мене одна справа. Я забув... Я мушу йти. Прощайте...

Нат. Павл. *(різко)*. Тось! Мені здається, що...

Тось. Я не можу! Дуже важна справа. Прошу простить мене. *(Хапає шапку й хутко вибігає)*.

Андр. Карп. *(слабо)*. Що з ним таке?

Нат. Павл. А! Забув якусь справу... Якийсь гедзь уже вкусив...

Андр. Карп. *(додродушно)*. Одно слово, поет... Мабуть, вірші в голову прийшли, побіг записувать.

Іван, Страт. *(що тильно слідував за сценою)*. Гм! Страшенно нетерплячий поет.

Карпо Фед. (*зтурбовано встає*). Може, то через нас... Може недовольні, що... з мужиками?...

Нат. Павл. О, тату! Що ви?! Бідний же ви мій! (*Сильно обнімає його й гаряче цілує*).

Завіса.

ДІЯ II.

Та сама кімната. Темно. З улиці крізь балкон падають смуги світла ліхтарів. Увіходить Іван Стратонович. Він у робочій синій сорочці. Озирається. Підходить до дверей кімнати Наталі Павловни стукає й тихо гукає: „Наталю Павловно!... Наталю Павловно!...“ Іде на балкон, одчиняє двері, визирає й виходить. Видно, як спірається на перила й застигає в понурій задумливості. В сей час тихо входять з сіней Наталя Павловна й Тось. Як тільки вони починають балакати, Іван Стратонович озирається, швидко й обережно причиняє двері й ховається за стіну. Іноді визирає.

Нат. Павл. (*тихим голосом*). Темно. (*Світить лампу*). Пульхера, мабуть, вже спить, Андрій у майстерні, а всі у Досі. Ти не посидиш трошки?

Тось. Ні хвилинки! Ти знаєш, за чим я прийшов і прошу мене не задержувати. Прошу, головне, покинуть цей тон цілковитої невинності.

Нат. Павл. Вогнику мій! Кажу ж тобі, що більше не буде. Тепер уже я буду вільніща. Завтра прийду до тебе на весь вечір. Скажу, що піду з ученицями в театр і на весь вечір до мого хлопчика. На весь вечір!

Тось. Можеш не турбуватись і не брехать. Досить уже брехні. Прошу дати мені всі мої листи. Це єдине й останнє моє прохання.

Нат. Павл. На віщо вони тобі?

Тось. Тасю! Я не виношу цього тону! „На віщо мені листи“. Невинність,

Нат. Павл. Хіба ми гімназісти, що, розходячись, мусимо вертати листи?

Тось. В твоїх руках мої листи я не хочу лишати.

Нат. Павл. В моїх руках? А давно ти цілував їх? Хлопчику, хлопчику, на віщо ти мене так мучиш? На віщо?

Тось. Ах, лиши, будь ласка... Ніяким твоїм мукам я не вірю і все це одна комедія.

Нат. Павл. Чого ж ти хочеш від мене?

Тось. Ти знов? Я хочу правди! Любиш мене? Так ходім зо мною! Андрія? Так лишайся з ним. Ясно? А ти хочеш дуже легко жертви приносити. Со всьми удобствами. Ха-ха-ха! Ні! Жертва, так жертва! А удобства покинь нам грішним смертним, які себе не хотять приносити в жертву, які в святі не записуються. Та, розуміється, які тут жертви! Ти просто знавш, що мене такими словами скоріще можна удержати, ну й смалиш. Другому будеш друге говорить. Хіба тобі важко? Ну, та це вже стара пісня. Прошу дати мені листи. Мені ніколи, я мушу йти.

Нат. Павл. *(Сідає коло столу, кладе голову на руки й якийсь час сидить непорушию).*

Тось. Наталю Павловно!... Чуєте?

Нат. Павл. *(підводячи голову, тихо).* Знавш, до чого ти мене присуджуєш тим, що підеш од мене?

Тось. До того, що ти візьмеш другого любовника. Більш зручного.

Нат. Павл. *(Нахиляє голову. Потім помалу, мовчки встав, іде до себе в кімнату, якусь хвилину пореється там і виходить з пакуночком листів у руках. Кладе на стіл перед Тосем і знову сідає на своє місце).*

Тось. *(грубо).* Всі тут?

Нат. Павл. Всі, Тосю.

Тось. *(Криво посміхаючись).* Не довго й вагалась. *(Розгортає один із листів і починає про себе читати. Потім злістню*

мне його в руці й суне весь пакунок у кишеню. Нат. Павл. поглядає на його).

Тось. Ну, тепер ваша жертва буде цілком чиста й свята. Бажаю знайти більш святого і жалістливого любовника, ніж я. Прощайте.

Нат. Павл. *(тихо)*. За що ж ненависть, Тосю, га? Невже инакше не можна розійтись? Ну, я розумію, ти не можеш ділитись, я не можу покинути Андрія.

Тось. Ну, розуміється. Обовязок святій.

Нат. Павл. Ні, Тосю, не обовязок. Просто не можу. Від одної уяви, що з ними зробиться, у мене так стискується серце, що я готова кричати від жалю. Чекай. Розумом я й сама розумію, що це дурниця, що я маю цілковите право покинути їх і йти з тим, кого люблю. Вини не буде ніякої. Але... не можу... Хіба я сама, котику, не думала про це? Я не зможу потім жити, вони кожну хвилину будуть стояти передо мною. І не того, Тосю, що я покинула їх, а того, що розбила їхню віру. От що! Умри я, це для них у тисячу раз легше, ніж зрада. В тисячу раз! Це буде просто нещастя, але віра в щастя, людину не розіб'ється. Розумієш? Їм легко буде жити. Розумієш ти мене?

Тось. Ні! Цього я не розумію. Я розумію тільки те, що кого любиш, того й жалієш.

Нат. Павл. *(хитає головою й сумно посміхається)*.

Тось. Так, так! Ти любиш Андрія і його жалієш, а мене ти не любиш і... не жалієш. А мене можна пожаліти! *(Схвильовано ходить по хаті)*. Я вимучився, я весь перенятий болем, я не сплю ночі й мучусь так, що іноді кричу як божевільний і вранці сусіди присилають дворника подивитись, що зо мною. Одна думка, що тебе обнімає другий, що ти милуєш його, смієшся до його... О! Тисяча б жалюгідних стояла передомною, а б їх усіх

спихнув, щоб добратись до тебе. Ти цього не розумієш, бо ти не любиш. І тепер я спитаю тебе, чого ти жалівш Андрія, чому не жалівш мене? Чому?

Нат. Павл. Тому, що тебе жалість принизить, а його підніме.

Тось. Так? О, ти завжди знайдеш слова: І такі слова, що примні, що ласкають. Але це одні слова. Кого любиш, про того не будеш роздумувать, чи піднімеш, чи принизиш його, коли утишиш його муки. Е! Що тут говорить. Брехня, одна брехня! Годі. А то я збожеволю. Прощай!

Нат. Павл. І руки на прощання не подаси? І не поцілуєш свою Тасю?

Тось. І тут без брехні не можна?

Нат. Павл. Яка ж тут уже брехня?!

Тось (*з ненавистю*). Та та, що ти, може, й рада, що ми розходимось. Може, я вже надокучив тобі і ти зможеш перемінити на нового. (Нат. Павл. *з тихою, ніжно-радісною посмішкою дивиться на його*).

Тось (*брутально*). Ну, говори ж, що неправда, що це тобі образа... Валяй комедію... Ні, тобі вона вже непотрібна. Образи для тебе нема ніякої, а комедія ще вдержала б мене коло тебе. Ризиковано.

Нат. Павл. (*Підводиться й тихо підходить до його, ніжно обнімає, лащить*). А вдержала б? Удержала? Скажи, що може вдержати тебе коло мене, я все зроблю... Скажи, мов світло, мій вогнику. Скажи, інакше й я ж погасну без тебе.

Тось (*визволяючись*). Я сказав уже.

Нат. Павл. Від того я погасну, дитинко, я погасну від того.

Тось. Без Андрія? Ха-ха-ха!

Нат. Павл. Котику мій, не ходи од мене, не ходи,

поки любиш. А ти ж ще любиш, я бачу. Бери од мене все, що хочеш, що треба тобі. Полюбиш инчу, будеш з нею жити, я ж нічого від тебе не вимагаю, нічим не в'яжу тебе, поки любиш, не йди од мене. Тепер я буду трохи вільніша, буду частіше забігати до тебе. А коли Андрій одержить гроші за мотор, я покину всі лекції й ми зможемо поїхати з тобою кудись на цілий тиждень або місяць і я буду вся твоя, вся, вся! Дитиночко! Ти ж такий хороший, чулий, ти ж комашки не роздушиш без потреби, а тут же чотирі людини. Людини, Тосіку! Як би ти бачив, які вони бідні, які вони милі, як вони розпустились, одійшли трохи од тепла. Старенький такий комічний, такий славний, як розійдеться иноді, так просто зворушує своєю хорошою душою. А як співають любить! Каже, що вже двадцять років не співав. Тосіку! Як би ти ходив до нас, ми б разом вечорами сиділи... Тосіку, коли знавш, що не для себе брешеш, а для того, кому брешеш, то це зовсім не важко. Ми для них брешемо. Схочемо, не будем брехать... Знаємо це і буде з нас... Котику, радість моя, пожалій же й мене. Невже ти думавш, що мені не тяжко? От ти так ображаєш мене, що друга б убила тебе за твої слова, а я... не хочу грати комедії, бо знаю, що ти й сам не віриш своїм словам, з муки своєї говориш їх, а сам більше мене мучишся за їх. Правда, косяніку? І славно б так було. Ну, хоч рік їм дати спочинуть. Я хочу Саню вчити музиці. Знаєш, надзвичайно музикальна, здібна й багата натура. Просто чудеса робить. За цей тиждень вона схопила те, що другій треба місяці. Котику, ну, подивись же на мене так, як ти вмієш. Так жарко, так ніжно, весело, ясно. Ну, посміхнись до мене. Я ж люблю тебе одного, ти єдиний мій!

Тось *(що слухав, схиливши голову, підводячи її)*. Скажи Тасю, тільки скажи мені правду, яка б вона не була.

Нат. Павл. Скажу, котику, скажу, радість моя...

Тось. Ні, чекай... Я дам таке питання, що ти почнеш крутити або збрешеш. Тільки я тобі говорю, скажи правду, яка б вона не була.

Нат. Павл. А як вона буде така, що котик розсердиться і схоче мене покинути?

Тось. А! Значить, єсть якась така правда, що можна тебе за неї покинути?

Нат. Павл. Котику! Ти ж такий гарячий. Правда, може, зовсім малюсенька.

Тось. Ну, добре. Даю слово, що не покину, яка б вона не була. Чуєш?

Нат. Павл. *(Радісно як дитина лащучись)*. Чую... Дякую! *(Цілує)*.

Тось. Чекай... Скажи, ти з Андрієм... От уже насторожилась!

Нат. Павл. Дитинко, я слухаю.

Тось. Скажи, ти живеш з ним як... як з людиною?

Нат. Павл. *(сміючись)*. Ось чого зазулька кувала!

Тось *(спалахуючи)*. Зовсім ні!... Ну, все одно. Я тебе питаю. Говори.

Нат. Павл. Котику, я ж тобі вже казала.

Тось. Стій! *(Хапає її за голову, повертає лицем до себе й пильно дивиться в очі)*.

Нат. Павл. *(невинно)*. Що, милий?

Тось. Безодня! Безодня брехні. Вже потемніли, за туманились, значить, буде брехать.

Нат. Павл. Дитиночко! Кажу ж тобі правду, що нічого нема з ним. Ну, який же ти, їй богу! Він зовсім хворий, та йому й не до того.

Тось *(хапає себе за голову)*. О-о! Мука ж яка! Неправда, неправда ж!

Нат. Павл. Тосю, правда!

Тось *(спиняючись)*. Правда? Значить, правда й те, що тобі я потрібний тільки як мужчина.

Нат. Павл. Ну, от! І так горе й так біда! *(З мукою)*. Та люблю ж я тебе, всього, люблю все в тобі, все, все, Андрій ах! Тосю, ти мучиш мене так, що... *(Зупиняється)*.

Тось. Що, що? Ну, говори ж! Покинеш мене? Так?

Нат. Павл. Ні. Що я загублю радість життя. А без радости я не можу ні... любити, ні жертвувати, ні жити. Ну, годі. Давай сюди листи. Давай, давай... Помняв їх, давай. Я їх знов у шкатулочку.

Тось *(мовчки стоїть похиливши голову)*.

Нат. Павл. *(ніжно обнявши, витягає листи з кишені, гаряче цілує Тосю й біжить у свою кімнату)*.

Тось *(сідає на канапу, ховає лице в руки й не рушиться)*.

Нат. Павл. *(вертається, сідає біля його, пригортається)*. Ну, буря пройшла, тепер мусить визирнути сонечко. І знову буде тепло, ясно, легко. А завтра Тасік на цілий вечір прийде до Тосіка. Тасік буде зтомлений, Тасіку буде холодно, Тасік буде змучений, а Тосік обніме й стане тепло, стане легко, бадьоро... Ну, зніми ручки, зніми, котику.

Тось *(знімаючи руки, зітхаючи)*. А знаєш, що все таки так не скінчиться.

Нат. Павл. Все гарно скінчиться... Чудесно скінчиться, золотко. Ти стрінеш инчу, вільну, покохаєш, зівеш кубелечко і... кінець. Тоді все скінчиться.

Тось *(хитає головою з усмішкою)*. Ніколи цього не буде... Я не можу дивитися на других. Знаєш, ти з таким боєм сидиш у мене в душі, що я чую, ніколи не вийдеш ти звідти. Ти тягнеш до себе, як тайна, як безодня. Знаєш, може навіть через цю свою брехню тягнеш... Хай! Я все скажу. От, коли ти дала мені листи, я почув, що став таким самотнім, що смерть — просто

радість. Я почув — все одно, знай і це! — я почув, що скажи ти мені повзти за тобою й дивитись, як ти будеш цілувати другого, і я поповзу... *(Понуро)*. А може, тут же вбив би й тебе, й того, і себе... Не знаю...

Нат. Павл. Котику, котику! Тільки тебе, тільки тебе люблю!

Тось. *(схоплює її, жагуче обнімає й цілує)*. Ех! Все одно! *(Одхиляється, встає)*. Ну, до завтра! Іду.

Нат. Павл. В пів на восьму, радість моя.

Тось. Буду ждати. *(Хутко йде з хати, Нат. Павл. за ним. Як тільки вони виходять, з балкону швидко виходить Іван Стратонович, біжить у кімнату Нат. Павл. і через якусь хвилинку знову виходить, записуючи пакуночок листів у кишеню. Зупиняється коло столу й жде)*.

Нат. Павл. *(з радісним лицем швидко входить із сіней. Побачивши Івана Стратоновича, здивовано)*. О! А ви де це взялися тут?

Іван Страт. З неба впав. Вам на радість.

Нат. Павл. *(хутко дивиться на одчинені двері балкона)*. Ви там були?

Іван Страт. Милувався, знаєте, ніччю. Чудова ніч.

Нат. Павл. *(кидає в його поглядом і прудко, непокійно йде до себе в кімнату. Зараз же вибігає звідти)*. Де листи?

Іван Страт. *(виймаючи з кишені)*. Ось.

Нат. Павл. Ви підслухали й украли потім листи?

Іван Страт. Ха-ха-ха! Ви обурені? Ви? Ви обурені? Нечесно, правда? Ха-ха-ха!

Нат. Павл. Дайте їх сюди.

Іван Страт. Ого! Хіба я їх для того брав? *(Нат. Павл. пильно дивиться на його, кусає губи, напружено думає)*.

Іван Страт. *(з понурою зловтіхою)*. Що? Попались? Тепер от викрутіться! Хе! Тільки я не Тось... І не Андрій.

Нат. Павл. *(тихо)*. Для чого ви це зробили?

Іван Страт. Ви не розумієте?

Нат. Павл. Ні.

Іван Страт. З цікавості, знаєте. *(Нат. Павл. раптом стрибає на його й хоче вирвати листи).*

Іван Страт. *(хутко одскакує, ховає листи).* Ого! Так ви он як? Чудесно!

Нат. Павл. *(важко дихаючи, мовчки сідає на стілець і дивиться на Івана Стратоновича. Тихо).* Яке ви мали право красти мої листи?

Іван Страт. Право? Ну, ми цих сентиментальних виразів вживати не будемо. Ви, може, щось инче хотіли спитати?

Нат. Павл. Я так вражена, що мені не до виразів!

Іван Страт. Вона вражена! Ха-ха-ха! Та ви тільки ввійшли, глянули на мене і вже все зрозуміли, і яке право, і через що... Вона вражена!

Нат. Павл. *(широко дивиться на його).* Боже, яка ненависть, злоба!

Іван Страт. Ви вражені й не розумієте через що? Хе!

Нат. Павл. Даю слово, що не розумію!

Іван Страт. О! Вашому слову я вірю! Коли ви дасте слово, то я вірю. Ну, так я сам поясню вам. Ненавижу за те, що ви обманули мене. Чувте? Так, так, добродійко, обманули! Ненавижу вас за те, що цілий рік мучився заздрістю до Андрія Карповича. Ненавижу за те, що цілий рік здушував у собі нечисті (як я думав тоді) помисли про вас. Ненавижу за те, що люблю вас. Розумієте тепер?

Нат. Павл. О! *(Закриває лице руками).*

Іван Страт. Ах, ви знову вражені? Бідна, невинна жінка, вона нічого не помічала. Може, води дати? *(Зціпивши зуби).* О-о! Тепер я вам дам! Тепер я вам одплатю за всі мої муки. Я давненько вже помічаю, що Андрію

Карповичу, здається, нема чого заздрити. І тільки сьогодні пощастило здобути реальні докази. Хе! Андрій Карпович буде страшенно зворушений вашою жертвою. Це ж така саможертва!... Вона ні за що не хоче покинути, бо їй жаль. Чого жаль, добродійко? Автомобільчика, якого ви вчора мріяли купити? Чи тих килимів, якими ви збіраєтесь оббити ваш будуарчик? Ха-ха-ха! А той поет і губу розпустив. Велика жінщина, свята! Мабуть, зараз вірші пише.

Нат. Павл. *(Однімає руки, встає. Лице її сяє радістю, захватом)*. Говоріть ще... Говоріть.

Іван Страт. *(хмуро здивовано дивиться на неї)*. Це ще що за трюк?

Нат. Павл. *(прикладає руки до лиця; однімає їх. Зхвилювана, на лиці то мука, то радість, робить кілька кроків уперед і назад, видно, вагається щось сказати)*. Господи, це як сон...

Іван Страт. Що за фокус?

Нат. Павл. Нічого. *(Сідає знову на канапу, закриває лице руками)*. Нічого говоріть далі, говоріть усе, усе!

Іван Страт. *(брутально)*. Та я все сказав уже. Тепер буде розвязка. Покликати сюди Андрія Карповича чи самі підемо до його?

Нат. Павл. *(Знімає руки, щасливо дивиться на його. Тихо, випнувши голову вперед)*. Ніколи ви нікого не покличете, Чуте?

Іван Страт. Що-о?!

Нат. Павл. Ніколи!

Іван Страт. Ха-ха-ха! Он який фокус! Ловко! Ну, знаєте, можете з дурнішими комедії валять. Говоріть: сюди кликають Андрія Карповича чи самі підемо до його? Та, може, й всю щасливу сімю покликати? Та й „родича“ вашого заразом уже... Ну? *(Нат. Павл. встає, підходить до*

його, кладе йому руки на плечі й з глибокою скорботою й любов'ю дивиться в лице).

Іван Страт. *(держиться рукою за кишеню)*. Ну? Та що буде!

Нат. Павл. Скажіть мені, Іване...

Іван Страт. Хм! „Іване“...

Нат. Павл. Скажіть: памятаєте, ви раз зімою, коли ми всі вертались з театру страшно брутально обійшлись зо мною. Без усякої вини з мого боку... Памятаєте?

Іван Страт. Не знаю... Ну, скажем, памятаю, то що з того?

Нат. Павл. Тоді вже було? Тоді вже ви кохали мене?

Іван Страт. *(пильно вдивляється в неї хоче вгадати її наміри)*. Ну, кохав... що далі?

Нат. Павл. Ні, ви серйозно скажіть, це страшно важно для мене...

Іван Страт. Знаєте що, Наталю Павловно, ви мене на цю удочку не піймаєте. Не тратьте, куме, сили, पु-скайтесь на дно.

Нат. Павл. *(різко)*. Я вас питаю, вам трудно сказати?

Іван Страт. *(теж різко й грубо)*. Для чого я вам буду говорити? Для комедії?

Нат. Павл. Ну, я вас прошу, благаю.

Іван Страт. *(пильно дивиться)*. Ну, добре. Тоді я вже кохав вас. Ну, для чого це вам?

Нат. Павл. Для чого? *(Дивиться на його довгим поглядом, глибоко зітхає)*. Так... Не для чого. *(Понуро задумується)*.

Іван Страт. *(криво посміхається)*. Це робиться цікавим. Вам може, жаль, що ви того не знали?

Нат. Павл. *(немов прокидаючись)*. Що ви сказали?

Іван Страт. Я питаю, вам, може, жаль, що ви того не знали? Вона наче не чула! Хе!

Нат. Павл. Не будемо про це говорити. *(Втомлено, вяло)*. Кличте Андрія Карповича. *(Іде знов до канати й сідає)*.

Іван Страт. *(з кривою усмішкою слідкує за нею)*. Це цікаво. Це цікаво... Ну, Наталю Павловно, для чого вам було знати? Через що так „страшно важно“ знати? Га?

Нат. Павл. *(сумно)*. Знаєте що, Іване Стратоновичу, все так склалося, що нам неможливо балакати. Чи я винна, чи що інше, я не знаю та й не хочу знати. Єдине, що лишається, — це справді покликать Андрія Карповича, дати йому листи, сказати усе, що ви чули і... і... кінець.

Іван Страт. І ви так легко на це згожуєтесь?

Нат. Павл. Тепер, згожуюсь.

Іван Страт. Що значить „тепер“? *(Нат. Павл. мовчить)*. Коли вже виходу инчого немає?

Нат. Павл. *(зтомлено)*. Ні, не того.

Іван Страт. *(Якийсь час пильно дивиться на неї, потім хрипло сміється)*. Ха-ха-ха! Ще чого доброго почую, що мене люблять... Ха-ха-ха.

Нат. Павл. *(тихо, сумно)*. Так, я вас люблю, Іване.

Іван Страт. Ну, от! Ха-ха-ха! Ні, чекайте! Ні, це вже, дійсно, така безодня брехні, така страшна, нахабна прирва брехні, що... Та як у вас духу стає говорити це після того, що я чув?!... Ну, це, знаєте!... Ось куди хилився весь трюк. Придумала в один мент. Нічого, ловко!

Нат. Павл. *(встаючи, гордо, різко)*. Іване Стратоновичу! Я у вас нічого не прошу, нічого злого вам не зробила. Я сказала те, що єсть. Сміятися над цим я не дозволю! Можете кликать Андрія сюди й говорити йому все. Я нерозумно зробила, що сказала, я повинна була знати, що говорити це в моєму становищі — безумство. Ну, та до багатьох безумств ще одне. Хай так. Але сміятися над тим, що мені... Ну, годі, кличте Андрія.

Іван Страт. (*машинально*). Яка безодня хитрости, лукавства...

Нат. Павл. Іване Стратоновичу!!

Іван Страт. Ні, тут, дійсно, загубиш голову! Так ви любите мене?!

Нат. Павл. Ні, не люблю! Годі. Нема про що балакати. Кличте Андрія. Кінець так кінець!

Іван Страт. (*тре лоба*). Фу, чоррт! Тут, дійсно, голову загубиш! І ви думаєте, що я вам повірю?!

Нат. Павл. Я нічого не думаю і думать не хочу. Забудьте те, що я вам сказала, це був „трюк, фокус“, як ви говорите, я це придумала для того, щоб вас обдурити, вимануть у вас листи й зберегти свій автомобіль і килими. Ну, от.

Іван Страт. (*крізь зуби*). Так. Новий хід якийсь. Хм! Так кликають Андрія?

Нат. Павл. Кличте.

Іван Страт. Так... Щире каяття буде... Сльози... Добрячий Андрій Карпович великодушно простить і... автомобіль вирятовано. Так. Досить ловко. Ну, так ми маємо також ще один хід. І це вже буде вам мат, високоповажана добродійко. Мат, чуєте? Ви не забули, мабуть, що я маю на Андрія Карповича вексельок, який він мені по своїй великій і занадтій чесності видав. Тепер я його „пред'явлю ко взисканію“, скажемо, хоч завтра і після завтра вся майстерня буде описана й запечатана. І моторчик ваш, що мусить привезти вам автомобільчик, тютю! Що? Шах і мат?

Нат. Павл. Ви цього не зробите!!

Іван Страт. Ага. Дошкулило? (*Ніжно*). А то ж чому не зроблю?

Нат. Павл. Вони не винні!

Іван Страт. О, мені нема діла до пішок, коли треба

дати мат королю. Хай гинуть. *(Лютю)*. Хай гине все! Все зруйную, себе, їх, але й ти підеш з нами! Чувш?! Хай гине моя робота, надії, все, ну, зате... мат! *(Нат. Павл. закриває лице руками)*. Що? Мат, мат, ходів нема більше... Ха-ха-ха! Вона мене любить. Дума, досить їй сказати і вже все, вже впаду до ніг її й поповзу. О! Я не Тось ще слава Богу! Вона мене любить... Яке нахабство!...

Нат. Павл. Я ж вам сказала, що це брехня! Чого ж вам треба?

Іван Страт. *(шипить)*. Я й сам знаю! „Сказала“... Сказала, як побачила, що не вигоріло.

Нат. Павл. *(тихо)*. Я з самого початку це бачила.

Іван Страт. Так. І все таки сказала? Вирвалось з душі?

Нат. Павл. Як ви мене мучите? Кінчайте швидче.

Іван Страт. Ви мене рік мучили! Дайте ж і мені помучить. О, проклята!... *(Ходить по хаті. Зупиняється)*. Ну, добре. Мені цікаво... Ви мене теж давно любите?

Нат. Павл. *(з мукою)*. Іване Стратоновичу, на віщо мучить і себе й мене! Все одно ви ні одному слову не повірите. Не треба. Годі.

Іван Страт. Я мучусь? Ха! Я просто з цікавості питаю. Мені інтересно, які б ви ходи робили, як би я повірив вам. Ну, допустіть, що я вірю кожному вашому слову. Ну?

Нат. Павл. *(глибоко зітхав)*. Я вас не люблю. От весь мій хід.

Іван Страт. *(хапає її за руку, з ненавистю)*. Ну, говори ж! Говори, бреши, давно любив?

Нат. Павл. *(з ніжною ласкою гладить його по голові)*. Бідний, мій, бідний!

Іван Страт. Ха-ха-ха! Жалко? Ну-ну. От, от! Ну ще! Ну, що далі?

Нат. Павл. *(так же)*. Я не винна, Іване, що так склалось, бачить Бог, не винна...

Іван Страт. Навіть „Бог“, ну, ну...

Нат. Павл. Господи! Могла я думати? Такий завжди суворий, хмурий, зайвого слова не почуєш від його...

Іван Страт. Так, так...

Нат. Павл. І стільки видно пережитого страждання. Я знаю все, Іване. І як ви поховали свою наречену, як ви голодували, знаю всю вашу самоту й остервенілість проти людей. Але я не могла підійти до вас. Я зовсім не думала...

Іван Страт. І щоб утішитись, полюбили Тосю...

Нат. Павл. *(мент мовчить, закусує губи, рішуче)*. Тося? Ех, Іване, хіба це любов? Ви самі чули. І він сам добре розуміє й бачить, що він для мене тільки... молоденький чоловічина. Ну-так, я погана, гидка, я це знаю, я дійсно, хочу жити, хочу мати розкіш життя, хочу багатства, я обманюю Андрія й маю любовника. Але, Іване, мені цього мало. Я хочу любити. Любити душу, любити... *(Спиняється)*.

Іван Страт. *(одхиляється, вдивляється в неї, тихо, по-малу)*. Коли правда, що ви любите Тосю так, як казали йому, то скільки треба жорстокого цинізму, щоб обплювати так свою й його душу. А коли не любите, то скільки цинізму й нахабства в тій брехні. Хіба ні, Наталю Павловно?

Нат. Павл. *(похиливши голову)*. Кожний бореться, як уміє, Іване.

Іван Страт. Безодня! Чиста безодня! *(Починає ходити по хаті, про себе посміхаючись. Нат. Павл., иноді позираючи на його, сідає коло столу)*.

Іван Страт. *(зупиняючись коло неї. Суворо)*. Ну, добре. Ви хочете, щоб я вам вернув листи?

Нат. Павл. *(байдуже)*. На віщо вони мені?

Іван Страт. Так чого ж ви хочете?

Нат. Павл. Нічого тепер не хочу.

Іван Страт. „Тепер“? Що ж трапилось такого?

Нат. Павл. Нічого.

Іван Страт. *(дратуючись)*. Та що ви знов крутите? Говоріть, що думаєте!

Нат. Павл. Я хочу покою, Іване. Хоч смертного, аби покою. Робіть зо мною, що хочете, мені все одно.

Іван Страт. *(хвилюється, якийсь мент мовчить, хрипло й насильно сміючись)*. Все, що хочу?

Нат. Павл. *(так же)*. Все...

Іван Страт. Хоч би й... цілувати вас почав?

Нат. Павл. *(живо, радістно повертаючись до його)*. Іване! *(Зараз же опадає, шуляться й глухо говорить)*. Я вами так не гралась.

Іван Страт. *(хпається руками за голову)*. Безодня!... Безодня!... О! Бережіться, коли ви граєте! Чувте?! Бережіться! Ця гра вам не минеться так!

Нат. Павл. Я нічого не боюсь.

Іван Страт. Говоріть: ви любите мене?

Нат. Павл. Люблю.

Іван Страт. Проженете Тося?

Нат. Павл. Прожену.

Іван Страт. Покинете Андрія?

Нат. Павл. Андрія?... *(Тихо)*. Не можу.

Іван Страт. Та я вам дам таке ж саме багатство, що й він. Ми ж пополам ділимо заробіток!

Нат. Павл. *(з мукою)*. Боже... Іване, я люблю вас, але не вимагайте цього від мене... Я не можу...

Іван Страт. Ха-ха-ха! От в чім діло! Ну, вибачайте, добродійко, я за поцілунок, навіть за піч не дам вам листів!

Нат. Павл. Я їх не прошу у вас.

Іван Страт. О, я знаю. Ви просто знаєте, що не можу ж я показувать їх Андрієві, будучи вашим любовником. А то ще й сам верну. Хе! Гра тонка! Тільки я вам не вірю! Ні одному слову не вірю. Вона мене любить. Ха-ха-ха! Ач як ловко! Та ви землю тут їжте, не повірю. Навіть, як би пішли зо мною, покинули Андрія, і то не повірю. За гроші покинула б!

Нат. Павл. *(тихо)*. А смерті повірили б?

Іван Страт. Ой! Страшно! Смертю докажете? Ви смертю? Ха-ха-ха! Це мені подобається. Повірю! Вашій смерті повірю. Прошу... *(Показує на балкон)*. З третього поверху смерть буде напевне. Доказуйте.

Нат. Павл. І це ви мене так любите?

Іван Страт. Ха-ха-ха! Ач куди повернула! Та я вас ненавижу, а не люблю. Докажіть, що любите, стрибайте, тоді любитиму.

Нат. Павл. Любитимете?

Іван Страт. Любитиму і віритиму. Ну?

Нат. Павл. А як не вбюсь, а тільки покалічусь?

Іван Страт. Ага, сюдою висковзнути хочете! Ну, так я вам дам ціяністого калію, у нас є в лябораторії. Навіть зараз можу спуститись у низ, узяти й дати вам. Од його вже напевно помрете. В п'ять хвилин смерть.

Нат. Павл. Андрій знатиме, що я його зражувала. Це вбє його.

Іван Страт. О, присягаюсь вам, що нічого не знатиме. Можна випити калій замість, скажемо, лавро-вишневих крапель. Помилка, мовляв... О, так легко та ще такій актрисі, як вам, провести цю штучку...

Нат. Павл. І листи мені оддасте?

Іван Страт. А-а! Оддам, але тільки тоді, коли ви випете лавро-вишневі краплі.

Нат. Павл. Я ж не встигну знищить їх. Андрій догадається.

Іван Страт. Затопіть грубку у себе... Можна зробити таку дозу, щоб за десять хвилин померли. За десять хвилин можна від двадцяти любовників листи понищить... Що! І так не подобається? Чи, може, ви б згодилися так померти, щоб через десять хвилин ожити? Га? Це вам більш подобається? *(Нат. Павл. сидить в глибокій задумі).*

Іван Страт. Ну, так як?... Наталю Павловно! Та можете не думати, — повний мат, виходів нема більше, є один — лавро-вишневі крапельки. Ну? Принести? Наталю Павловно!

Нат. Павл. *(підводячи голову, глибоко зітхає).* Дайте мені строку до того часу, як скінчите мотор і зробите з компанією контракт.

Іван Страт. А?... Щось придумала... Одтягнути трошки, а там щось придумаєш... Хм!... Добре! Даю вам строку... Мотор ми кінчаємо завтра.

Нат. Павл. Завтра?!

Іван Страт. А що? Занадто швидко? Еге-ж кінчаємо. Ну, тиждень на пробу. Днів девять-десять вам ще жити... Ха-ха-ха... Хоча знаєте що? На віщо мені ризикувати собою? Ви така жінчина, що не задумаєтесь докзати мені мою смерть, а не свою. Знаєте що, лучче покінчим уже сьогодні. Я зараз піду принесу вам калію й ви докажете. Або ж..., як це вам не подобається, прочитаємо в компанії всею сімєю листи. Добре?

Нат. Павл. *мовчить.*

Іван Страт. І так не подобається? Ну, так от що. Даю вам строку до завтра, а сьогодні... *(жагучим шепотом)* ви прийдете до мене. Чуєте?

Нат. Павл. *(швидко).* Що-о?!

Іван Страт. Сьогодні я хочу, щоб ви були моєю. Я знаю, що ви мене не любите, але тим більше я цього хочу.

Нат. Павл. Цього не буде!

Іван Страт. Буде!

Нат. Павл. Ні за що! Насильно я ніколи не оддамся. Та ще людини, яка мене не любить? Ніколи!

Іван Страт. Я люблю вас.

Нат. Павл. Я не вірю. Досить ви показали це. А хоч би й любили, то краще смерть, ніж з примусу бути вашою. Я люблю вас, говорю ще раз, хоча після цих всіх розмов... Ну, та я розумію вас, розумію, що й вам не легко, на вашому місці я, може, теж так само поводитись би. Але вашою я не буду, хоч би й згодилась на „лавровишневі краплі“. Одна свідомість, що ви мене примусили цими листами. О, ні!

Іван Страт. Значить, я вперед мушу вернути вам листи?

Нат. Павл. *(Різко)*. Я знаю, що ви їх не вернете, знаю, що думаєте, ніби це мій „хід“ і годі. Годі!

Іван Страт. *(сміється)*. Ах, і цей ходик зірвався. А так схопилась. Аж устала. Ну, та будете моєю!

Нат. Павл. Іване, ідіть лучче читайте Андріві листи.

Іван Страт. А „лавровишневих крапель“ не хочете? Доказати мені?

Нат. Павл. Вам вони непотрібні. Ви й смерти не повірите.

Іван Страт. Ні, смерти повірю. Даю навіть слово, що буду жаліть Андрія так, як ви... Хе! А ви святинею будете в моїй душі. І в Андрівій... Ха-ха-ха! Ну? *(Нат. Павл. стоїть у понурій задумі. Входить Саня)*.

Саня. О! Ви дома, Наталю? А я думала... *(зупиняється)*.

Іван Страт. У Наталі Павловни нерви трошки по-
псувались сьогодні. Я їй пропоную лавровишневих кра-
пель, а вона мовчить. Випустіть мене, Саню, я піду вниз
до Андрія Карповича... Покійної ночі, Наталю Павловно!

Нат. Павл. Покійної ночі. *(Саня з Іваном Стратоно-
вичом виходять).*

Нат. Павл. *(Схоплюється з місця, скажено бє кулаком
по столі й шипить).* Проклятий!! *(Швидко ходить по хаті,
ломить руки, потім безсило сідає на канапу й, затуливши ру-
ками лице, недвижно сидить).*

Саня. *(Входить. Підходить до Нат. Павл. й трівожно
говорить).* Наталю, у вас голова болить? Може, намочити
рушник?

Нат. Павл. *(знімаючи руки).* Ні, дякую, Саню. Зараз
пройде, я трошки втомилась. *(Сміється).* Боже, яка трі-
вога на лиці. Наче я вже вмираю... Ні, Саню, я ще хочу
жити! *(Встає й починає ходити по кімнаті).*

Саня. Ви страшенно бліді...

Нат. Павл. Нічого, дитинко, пройде... *(Задумується).*

Саня. Може б, ви лягли трошки?

Нат. Павл. О, ні... *(Прислухається).*

Саня. Що ви?

Нат. Павл. Нічого, я так. Де тато?

Саня *(з усмішкою).* Та де? В майстерні, розуміється.
Вже збираються вчитись у Андрія на механіка.

Нат. Павл. Та невже?

Саня. А ей Богу! Раз, кажуть, син такий розумний,
так батько, значить, удвоє. Аби наука.

Нат. Павл. *(з неуважною ніжністю).* Любий.

Саня. Тільки бояться, що ви, може, будете недо-
вольні або сміятиметесь.

Нат. Павл. Господи! чого ж я можу бути недо-
вольна?

Саня. Тато вас дуже люблять... Чи не більше, як мене або Досю.

Нат. Павл. А ти ревнуєш, може?

Саня (з гарячим поривом хапаючи її руки). О, я вас так люблю!... Ви такі... такі добрі... такі... Я не вмію цього сказати, але я вас так люблю, що аж плачу.

Нат. Павл. За що, дитинко?!

Саня. Я Андрія так не люблю... Може, за тата?... Ви... як матір Божа!

Нат. Павл. О, Саню, не треба так!... Я погана, я страшно погана, чуєш?

Саня. Ви?! Ой, Боже! Та лучче вас на світі немає. Як би мені це хто другий сказав, так я б йому очі видерла! Господи! Ви погані? Я тільки не вмію говорити, а то б я вам сказала... Я таки теж бачила людей. Поки ти їм потрібний, поти й хороший, а як висмокчуть, так і викинуть. Хіба я чула коли щире правдиве слово? Все брехня, обман... Знаю. Я їм на злість правду казала. Як хтось при мені бреше, а я на злість візьму й скажу правду. Скільки татові за мене доставалось. Вони не вміють, плохі. О, я б їх загризла всіх! Мене бють бувало, а я огризаюсь.

Нат. Павл. А мені ти віриш?

Саня. Ой! Скажіть мені головою вниз кинутись отуди на улицу, побачите! Ну, хочете? (Встає й наготовлюється бігти до балкону).

Нат. Павл. О! (Затуляє лице руками й починає швидко ходити).

Саня. (Злякано). Наталю, що вам таке?

Нат. Павл. Нічого, Саню, нічого... Голова трохи... Нічого. (Стає й слухає). Ти нічого не чуєш?

Саня. Ні, нічого... А що?

Нат. Павл. Мені почулося, що Андрій з Іваном Стратоновичем ідуть сюди по сходах.

Саня *(слухає)*. Ні, я нічого не чую.

Нат. Павл. Саню!... *(Хоче щось сказати, вагається)*. Ні, нічого. От що, Саню. Я дуже тривожусь за Андрія, він тепер дуже працює і... той... Я боюсь, щоб з ним не було чого поганого... Може б, ти пішла поглянула вниз у майстерню до їх, як він там... Нічого не кажи, а так ніби прийшла подивитись... Або за татом... Піди, дівчинко моя...

Саня. Добре... Я ніби за татом!... *(Нерішуче)*. Тато як раз хотіли просити вас, щоб ви їм трошки пограли сьогодні... Та не сміють.

Нат. Павл. От і чудесно. Скажи, що грати буду...

Саня. Та вам голова болить... Хай другим разом, може?

Нат. Павл. Ні, ні, це нічого... Може, й Андрій піде. Ти тільки нічого йому не кажи... Добре?

Саня. Добре...

Нат. Павл. Ну, йди хороша. Чекай: а про що ви вчора так гаряче балакали з Тосем? Га?

Саня *(змішавшись)*. Та так... Нічого...

Нат. Павл. А! Почервоніла? Ну, про що? Га?

Саня. Та він мені сказав, що... Та їй Богу, нічого.

Нат. Павл. Ні, ні... Чи ти мені не віриш, може? Ну, тоді...

Саня. Ой ні!... Він мені казав, що я йому подобалась за те, що тоді, як приїхали, поцілувала вам руку.

Нат. Павл. Так?... Ну, а він тобі подобається?

Саня. Я не знаю...

Нат. Павл. Ну, дякую, що... Ну, нічого. Іди, дитинко. Та зараз же прийди сказати.

Саня. Я швиденько! *(Вибігає)*.

Наталя Павловна ходить по хаті, здавивши голову руками, часом зупиняючись і прислухаючись. Входить Дося з книжкою.

Дося. Куди то Саня так побігла? Я питаю, а вона тільки руками замахала.

Нат. Павл. За татом. Я хочу заграць йому що небудь...

Дося. А він сьогодні ще з ранку до нас підходив, щоб ми вас попрохали. Що, вам голова болить?

Нат. Павл. Та трошки... Нічого... Зтомилася, мабуть... Дурниця.

Дося *(тихо)*. Наталю! Ну, дозвольте мені приймати закази... Я не можу так. Ви нас годуйте... Я вже добре тепер шию.

Нат. Павл. Досю! Я ж вам уже сказала, що цього не буде. Шити ви не вмієте і... Та це тепер і не потрібно. Андрій не сьогодні-завтра продасть мотор і я сама покину уроки... *(Підходить до неї, ніжно)*. Досю, ви вірите, що я вас люблю?

Дося. Вірю.

Нат. Павл. Ну, так... ну, так вірьте, Досю, що б там ні було. Чувте? Що б ні трапилось...

Дося *(злякано)*. Що ж може трапитись?

Нат. Павл. Я не знаю... Не знаю. *(Прислухається)*. Ідуть, здається?

Дося. Саніну ходу чую... *(Нат. Павл. біжить до дверей. Вбігає Саня)*.

Нат. Павл. Ну? Як?

Саня. Нічого... Ху!... Тато там позаду... Нічого...

Нат. Павл. Спокійний? Що робить?

Саня. Щось там з баньочками якимись. Не може прийти, бо щось там таке. Вони всю ніч будуть робить...

Нат. Павл. *(З полегкістю глибоко зітхає)*. Ну, слава Богу! Тепер ми заграємо... А! Ось і тато! Татуню! За-

співаємо, правда? Ех, що буде, то буде, а ти, Марку, грай! Правда?

Карпо Фед. А ти, Марку, грай... Авже ж... Ху! Загнала мене капосна дівчина... Ніяк не звикну до цих городських сходів. Лізь аж на небо.

Нат. Павл. (*Піднято сміється*). Ха-ха-ха! Звикнете, татуню! Звикнете, хороший. І до мене звикнете таки, як до дочки, а не до пані...

Карпо Фед. (*змішуеться*). Та я вже звик, спасибі... Як у раю живемо...

Саня (*з здержаною радісною посмішкою*). Тато кажуть, що бояться себе за чуб потягнути, щоб не прокинутись. (*Всі сміються*).

Карпо Фед. (*серйозно*). Ой, дитино. Як натерпиться чоловік лиха, то вже й носом боїться чхнути, щоб не злякати свого щастя... Ой-ой... Іменно, діти мої, як у рай ми попали. Дай Боже вже нашій Наталі всього, що вона од Бога собі просить...

Нат. Павл. (*перебиваючи*). Е! Вже завели свою пісню... Давайте краще всі заспіваємо... (*Раптом обнімаючи його*). Я, тату, тільки одного прошу у вашого Бога, щоб він вам дав трошки спочинку. От і все... Ну, якої вам грать? „Голоту“, чи „За тучами“? Га?

Карпо Фед. (*Закладаючи руки за спину й починаючи ходити по хаті*). Та коли вже той..., то „Голоту“ б, може...

Саня. Ха-ха-ха! Улюблену!

Нат. Павл. Досю, розчиніть двері на балкон. Може, Андрія скортить, то й він прийде.

Дося (*розчиняючи двері*). А сусіди не будуть сердитись?

Саня (*Злітно спалахуючи*). Овва! А як вони співають?...

Карпо Фед. (*злякавшись*). Ой, дітки, а чи не пізно. Га?

Нат. Павл. Хоч би розпізно, то будемо співать. Ну, я починаю! Саню, другого голоса. Досю!

(Грає. Співають. Карпо Федор. спершу підтягає несміло, соромиться, далі розходиться).

Нат. Павл. *(зупиняючись, слухає).* А що не йде Андрій? *(Всі слухають).*

Саня. Ні, не чути.

Нат. Павл. Давайте його улюбленої. Сільської *(грає й співає):*

По той бік гора,
По сей бік гора
По між тими крутими горами
Сходила зоря...

Слухає й знов ще голосніше й завзятіше:

Гей, то не зоря,
Дівчина моя,
З новенькими гей да відерцями
По водицю йшла.

(Слухає).

Саня. Йде! А ей Богу йде. Я знаю. *(Біжить назустріч Андрієві).*

Нат. Павл. Саню! Не треба, наче ми не навмисне. Далі, далі. *(Співають. Входить Андрій Карпович в такий же робочій сорочці, як і в Івана Стратоновича. Не кажучи нічого, починає підтягати. Карпо Федорович трохи соромиться при синові).*

Нат. Павл. *(Озираючись).* О? А я чую, прибавився ще чийсь голос. *(Встає, йде до Андр. Карп., непомітно, але тривожно вдивляється йому в лице). Туди чуть?*

Андрій Карп. Отто й біда, що чуть. Терпів, терпів та й не видержав. На хвилиночку. Чудесна пісня. Ну, давайте ще раз-два та й побіжу знов. Сьогодні, Тасюню кінчаємо. Ну, тату, заводьте! *(Тихо, ніжно сміється).*

Карпо Фед. *(Засоромлено).* От доводять старого до гріха. Як би почула стара покійниця, от би вже вилаяла.

Саня (*З легкою посмішкою*). Тато стидаються при Андрівсі співати.

Карпо Фед. А от при тобі не стидаюсь. От і мовчи. Саня (*Лашитьсь*). Так я ж, татку, ваша найменьча. Карпо Фед. А, от-то-то бо й є! „Найменьча“.

Андрій Карп. (*до Нат. Павл.*). А ти диви, на очах дівчина перероджується. Їй богу, ніколи не подумав би, щт вона може бути такою ніжною... А все... наша мама... (*Ніжно, любовно цілує руку Нат. Павл.*).

Нат. Павл. (*Хмуро*). Ну, Адю, не треба...

Андр. Карп. (*Здивовано*). Тобі неприємно?

Нат. Павл. (*М'ягче*). Прости, голубчику. Мені якось сьогодні...

Дося. У Наталі голова болить.

Андр. Карп. (*Злякано*). А! Та чого ж то?... Та чому ж ти не сказала? А ще співають. (*До Сані*) Це все ти... найменьча! Спать, спать!

Карпо Фед. Ах, Господи!... А ми ще співаємо... Ходімо, діти, ходім...

Нат. Павл. (*Сміючись*). Уй, уй! Ми будемо співать! Це найкраще. І Адік з нами. Добре?

Андр. Карп. Треба йти, Тасюню, Іван Стратонович уже десь аж зтемнів весь. Чудесний чоловік, а як хмара разураз. Просто хмара. Оце прийшов і аж душно стало в майстерні. А треба йти... Треба.

Нат. Павл. (*Вдержуючи його*). Ні, ні, ні. Я не пустю тебе сьогодні, не пустю!

Андр. Карп. Голубонько, ми мусимо кінчить...

Нат. Павл. Нічого не мусите. Ти посидиш з нами.

Андр. Карп. (*Тривожно*). Мамуню, щось ми сьогодні якісь чудні. Може справді, хворі?

Нат. Павл. Не хвора й не чудна. Я хочу, щоб ти посидів з нами. Ми будемо співать. Ну, хоч з півгодинки.

Саню, заводьте „Тихо, тихо“... (Саня нерішуче дивиться на Андр. Карп.). Ну, Саню, заводьте. Тату, сідайте тут з нами... (Сідає на канану, всажує по один бік Андрія Карп., по другий Карпа Фед.). От-так... Так гарно... Так любо... Нічого не страшно... (Пригортається).

Андр. Карп. Як дівчинка мала, що вискочила з темної хати.

Нат. Павл. Ну, Саню!

Саня. Що ж? Можу.

Співає :

„Тихо, тихо“...

За нею всі. Нат. Павл. підбадьорує Карпа Фед. Андрій Карп. про себе посміхається, поглядаючи на батька.

Входить Іван Стратонович. В руках у його пляшечка з чимсь. Нат. Павл. насторожується.

Іван Страт. (З кривою посмішкою). Просто іділлія!

Нат. Павл. (Дзвінко). Прилучайтесь, Іване, Стратоновичу.

Іван Страт. Нехай колись другим разом.

Андрій Карп. (встаючи). То правда, а зараз до роботи, до роботи. Ви вже не сердьтесь, любий, що я...

Іван Страт. О, прошу... Я сам прийшов трошки спочинуть. Та й Наталі Павловні ось лавровишневих крапель приніс. У неї голова боліла. Прощу. (Подає Наталі Павл. пляшечку).

Нат. Павл. (Сміючись бере). О, які ви добрі! І не думала, що ви пам'ятаєте. Дякую, дякую! Тільки у мене вже голова не болить і нерви заспокоїлись.

Іван Страт. Уже?

Нат. Павл. Уже, Іване Стратоновичу, дуже вам дякую. Я все таки сховаю, може колись здадуться. (Іде до себе в кімнату).

Андрій Карп. *(до Івана Страт., здивовано)*. А знаєте, се чудесні краплі! Я раніше не вірив, що вони помагають, а раз випив і справді далеко краще стало. Дале-е-ко краще. Чудесні краплі!

Іван Страт. О, чудесні! *(Нат. Павл. входить)*.

Іван Страт. А ви б усе таки випили, Наталю Павловно. Хе-хе-хе! От і Андрій Карпович говорить, що чудесні краплі.

Андр. Карп. *(гаряче)*. Прекрасні краплі! Вірю! Вірю й поклоняюсь. Ти б, справді, мамуню, випила, спала б лучче. Тобі потрібно побільше спочивати.

Іван Страт. Іменно! Чудесно б заснули.

Нат. Павл. Ні, дякую. Я засну й так. Адю. Щось я хотіла сказати?... Забула... Ага! Так я чула, що тато хоче вчитись механіці? *(Сідає коло Карпа Фед., той трошки змішнується, але видержує погляди)*. Правда, тату? Адю, це ж можливо, правда?

Андр. Карп. Цілком. Тато вже нам і так помагає.

Карпо Фед. Та що там тієї помочи од темного!

Андр. Карп. *(Сідаючи теж)*. Сідайте, коли так, Іване Стратоновичу. *(До батька)*. О, через півроку ви у нас будете таким механіком, що чудо! Їй-богу! Саня артисткою. а Досю заміж! Га, Досю? Хе-хе-хе!

Дося *(що шопотілась з Саньою)*. Ти, Андрійку, знаєш, що я ніколи не вийду заміж, ну... і не треба.

Андр. Карп. Ого! Чудесного жениха тобі знайдемо. Правда, Іване Стратоновичу? Та що ви сьогодні такий хмурий, як гріх?

Іван Страт. *(що ходив, зупинившись)*. Нудно. Від нудьги я навіть хочу запропонувати вам почитати що небудь у голос... Так всією сім'єю... У мене тут єсть одна цікава річ...

Андр. Карп. Чудесно! Тільки робота у нас, Іване Стратоновичу... Га?

Іван Страт. Та це недовго... Ви як, Наталю Павловно?

Андр. Карп. Тасю, почитаємо? Господи! Що з тобою? Ти біла, як стіна! *(Всі стрівожені, Саня підбігає).*

Нат. Павл. *(хоче посміхнутись).* Нічого. Це так...

Іван Страт. От бачите, я ж вам кажу, краще випийте лавровишневих крапель.

Нат. Павл. *(Мовчки дивиться на його).*

Андр. Карп. Справді, серце, випий... Випий, глибоко, це чудесні краплі, я по собі знаю. Принести тобі? Саню!

Нат. Павл. *(Поспішно, різко).* Не треба!!

Андр. Карп. Та що з тобою?!

Нат. Павл. Ах! Нічого зо мною нема. Ну, зблідла трохи. Ну, голова болить... Ах, Адю, я як маленька дитина у тебе. Ну, що тут такого? Та й ви, Іване Стратоновичу, як навмисне сьогодні дуже уважні. Давайте краще співати. Це найкраще.

Андр. Карп. Ну, куди тут співи! Краще дійсно почитати що небудь. От Іван Стратонович щось там має. Хай чита, а ти поклади голівку мені на плече, заплющ оченята й чудесно буде. Йй-богу.

Нат. Павл. Ні, я читати не хочу. Щось инче...

Андр. Карп. Вередлива яка сьогодні наша мамуня. Ну, співають так співають. Тільки пізно вже, може? Зачини, Досю, балкон. Ну, будемо співають. Іване Стратоновиче, сідайте, будемо басувать. Тільки якої, панове, га? Я, знаєте, здається, мертвий з могили вилізу, як почую, що коло мене десь співають. Ну, що тобі краще трошки?

Нат. Павл. Краще, краще... Сиди так коло мене.

Іван Страт. А я так стояв би за те, щоб читать. Наталі Навловні спокійнійше було б.

Саня. *(Різко)*. Співать будемо! *(Вороже дивиться на Івана Страт.)*.

Іван Страт. *(Здивовано-хмуро дивиться на неї, потім на Нат. Павл. пильно)*: Ви думаєте, що Наталі Павловні краще буде, як співать будемо?

Саня. Раз вона так хоче, то, значить, краще.

Іван Страт. Ну, я б цього не сказав.

Нат. Павл. Саню... Іди сюди. *(Саня підходить. Нат. Павл. бере її голову, цілує)*. Моя хороша дівчинко!..

Андрій Карп. Ну, а тепер співать. Правда, тату? Трошки заспіваємо й до роботи. Ну, панове, яку?

Іван Страт. Давайте, „Як умру, то поховайте“...

Саня. Ну, це сумна і тато не знають.

Іван Страт. Нічого, будуть за нами тягти.

Андрій Карп. А пісня чудесна. Давайте? Тасю?

Іван Страт. Це як раз для Наталі Павловни. Підходяща.

Андрій Карп. Правильно. Тільки тихо, тихо, панове. Ну, баси починають. Саню, Досю, ви-ж, глядіть. Ти, Тасю, можеш не співать, ти собі сиди... Ну! *(Дірігуючи починає)*:

„Як умру, то поховайте“...

Співають. Андрій Карп. співає схиливши лице до Карпа Федор., той соромиться, але тягне за ним. Іван Страт. з понурою насмішкою дивиться на Нат. Павл.

Нат. Павл. *(Сидить, одкинувши голову назад з заплющеними очима. Раптом після другого куплету встає й говорить рівним зтомленим голосом.)* Ні, піду ляжу. Спів гірше. Ви справді, краще читайте. Читайте, Іване Стратоновичу, я піду ляжу.

Андрій Карп. Мамуню!

Іван Страт. Бачите, я вам казав, випийте лавровишневих крапель!

Нат. Павл. Може, й вип'ю. *(До всіх)*. Ви собі сидіть, не турбуйтеся, ради бога. Ось вам Іван Стратонович прочитає, а я може, засну...

Андрій Карп. Ну, куди тут читать! Отто біда яка... Ніколи не боліла голова... Мамуню, може, лікаря покликать?

Нат. Павл. Дякую, Адю. Це ж дурниця, я просто втомилась. Покійної ночі.

Усі. Покійної ночі.

Карпо Фед. *(Поспішно)*. Ходіте, діти, ходіте. Пора і нам спать. *(Саня, Дося виходять з ним)*.

Іван Страт. Ну, ходіте й ми, Андрію Карповиче! Хай наша хозяйка засне, спочине. А ми, може, вдвох почитаємо...

Нат. Павл. Адю, останься на хвилинку! На одну хвилиночку.

Іван Страт. А я, значить, сам піду? Ну, покійної ночі, Наталю Павловно! А крапельки приймете? Хе-хе-хе! *(Виходить)*.

Андрій Карп. *(Здивовано)*. Що ж тут смішного? Глупо і більше нічого.

Нат. Павл. Він дума, що я хочу по дамському звичаю пококетувати своїм стражданням, щоб мене жаліли. *(Іде до канапи)*. Сядь, Адю...

Андрій Карп. Глупо і більше нічого. *(Сідає поруч)*.

Нат. Павл. *(Якийсь час сидить з заплющеними очима. Раптом кладе руки на плечі Андр. Карп.)*. Адю, я хочу дати тобі кілька питань, будеш відповідати мені щиро, по совісти?

Андрій Карп. Мамуню, хіба я коли...

Нат. Павл. Ну, добре. Скажи: ти любиш мене?

Андрій Карп. Тасюню! Ти б ще спитала, скільки буде два по два...

Нат. Павл. Ну, добре. Ти віриш мені?

Андр. Карп. Як Богові.

Нат. Павл. Чекай. Ти відповідай, подумавши. Скажи ти повірив би, як би тобі сказали, що я тебе обманюю?

Андр. Карп. Тасю! Що з тобою? Що за розмова?

Нат. Павл. Відповідай, Адю, й не звертай уваги, у мене сьогодні нерви трошки розійшлись... Ну?

Андр. Карп. (*Подумавши*). Ні, не повірив би... (*Спалашнувши*). А той, хто говорив би... мерзота і більше нічого!

Нат. Павл. (*Слабко посміхнувшись*). А як би я, дійсно, зрадила... Дійсно... Що б ти?

Андр. Карп. (*З тайним ляком*). Тасю... Тасю!..

Нат. Павл. (*Весело сміючись*). Господи, зблід як! Заспокойся, хороший, я тільки хочу знать, як ти любиш мене і... як віриш.

Андр. Карп. Ну, Тасю, ти підбіравш поганий спосіб узнавать... Фу! (*втирає лоба*).

Нат. Павл. (*Тривожно*). Тобі погано? Ну, прости мене, прости мене, хороший, я погана, прости, Адю...

Андр. Карп. Та нічого, нічого... Тільки, Тасю, ти можеш не питати про це. Ти знавш сама, як я тобі вірю... Здається, малим Богові так не вірив. Їй Богу. Знавш, скажу тобі правду: з початку, як побрались, я не вірив тобі, мучився, думав просто з жалости ти пішла за мене. Думав, що я тобі, як мужчина просто гидкий. Знавш... я не смів іти до тебе, як до жінки. Чекай, як говорить, то вже говорить. Іноді я навіть думав, що ти вийшла за мене через те, що надівшся бути багатого. Одну хвилинку, одну тільки хвилиночку раз так подумав! І то давно, мамуню, давно! Тепер я тільки молюся на тебе, тепер я іноді такий щасливий, що аж страшно, за що

мені таке щастя? Зо всіх боків щасливий: як син, як мужчина, як брат, як муж, як людина, як... Тасю, Тасю! Ти ще питаєш! Та як би це трапилось, що ти... що ти обманювала, знаєш, це був би якийсь один жах. Це був би кінець!.. Це було б гірше смерти! Куди: як би ти (не дай Бог!) померла, це було б у сто, куди! в тисячу раз легче... Смерть я, може, пережив би, а обман... Ой, мамуню, не треба навіть говорити. Не треба!

Нат. Павл. *(Тихо гладить його по голові)*. Не будемо, любий... Посидимо так трошки і... підем спать. Мені трошки сумно сьогодні, хотілось з тобою на самоті побути.

Андр. Карп. Я ж уранці прийду... *(З жагою)*. Прийду до моєї жінки, в теплу постельку до неї. Щастє моє!

Нат. Павл. *(Встаючи)*. Ну, а тепер іди працювати. Годі... Піду ляжу...

Андр. Карп. Ти б, справді мамуню, крапельок при-
няла. Га?

Нат. Павл. *(З посмішкою)* Може, й прийму. Ну, про-
щай! Роби, хороший. *(Обнімає й цілує)*.

Андр. Карп. Так наче на поїзд їдеш... Спи спокійно. Іван Стратонович мабуть лютує... До ранку мамуню... *(Виходить)*.

Нат. Павл. Хитає йому головою, якийсь час стоїть не-
порушно й задумливо на місці, потім зтріпнується, глибоко зітхає
й іде до себе в кімнату. Через якийсь час виходить з пляшечкою
в руці. Сідає коло столу, схиливши голову на руки. Встає, дико
озирається, іде до балкону, одчиняє двері, немов хоче покликати
когось, вертається й знов сідає. Дивиться на пляшку піднявши
її до світла. Входить Іван Стратонович через двері з кухні.

Нат. Павл. *(Здригується, ховає пляшечку, встає, суворо
й різко)*. Чого вам ще треба? Знов підслухували?

Іван Страт. *(Понуро, мовчки й помалу підходить, виймає
з кишені якийсь папір, розгортає і рве)*. Вексель. *(Потім вий-*

має пакуночок листів, кладе на стіл перед Нат. Павл.). Листи. (І дивиться на неї насторожено-чекаючим, хмурым, гарячим поглядом).

Нат. Павл. (Жадно хапає листи, ховає на грудях, потім дивиться на його й застигає. Іван Страт. விடுகிறது на губах понуру посмішку). Іване!

Іван Страт. (так же дивиться, хрипло). Я не читав їх.

Нат. Павл. (Збезсилівши сідає, не зводить з його очей).

Іван Страт. Ну, а тепер можете прогнати мене і скінчить комедію. Кінчайте швидче.

Нат. Павл. (Раптом встає, обнімає його й жагуче цілує).

Іван Страт. (задихаючись). Це подяка чи... чи...

Нат. Павл. (Один мент вагається, але дивиться в його гарячі дикі очі і обнявши, говорить): Любов... Любов...

Іван Страт. (Жагуче цілуючи). Тасю!.. Тасю!.. Ходім до мене. Ходім... Ми зараз вернемося.

Нат. Павл. (Одхиляючись). Іване!.. Це — безумство.

Іван Страт. А-а! „Безумство“.. Тепер теж безумство?

Нат. Павл. Ти не віриш мені й тепер?

Іван Страт. Не вірю. Що тобі стоїть обняти?

Нат. Павл. Значить, я повинна йти для доказу?

Іван Страт. Ти боїшся?

Нат. Павл. Ні, я для доказу не піду. Піду, коли бажання поведе.

Іван Страт. Значить, я мушу вірити словам тільки?

Нат. Павл. (Дивиться в його лице, поамалу): Ні, я дам тобі инчий доказ... Чуєш, Івасю?.. Я дам другий доказ і ти повіриш... Тільки треба заспокоїтись. Чуєш?

Іван Страт. (хрипло). Коли?

Нат. Павл. Коли? Не знаю. Хутко. Три тижні, два, не знаю. Ти мусиш ждати. Чуєш? Я хочу тебе випробувати, чи ти віриш мені... Говори, віриш?

Іван Страт. Не знаю. Знаю, що ти отруїла мене своїми словами. Я не знаю, чому вірить. Убий мене, тільки правду дай! Дай!

Нат. Павл. Дам. Тільки не зараз, а тоді, коли ти мені будеш вірить, а не докажам. Чувш? Будеш ждять?

Іван Страт. Не знаю... Мушу... Тепер ти безпечна. Сила на твоєму боці.

Нат. Павл. Не говори дурниць. Хіба я не розумію, що ти думав, я вертав листи і що зараз стоїть у твоїх очах? Я завжди в твоїх руках і без листів.

Іван Страт. А! І через це тільки й поцілунки ці?

Нат. Павл. Не говори, кажу, дурниць! Як би через це, я б зараз пішла до тебе. Я хочу дати тобі такий доказ, щоб ти все життя вірив мені. Але ти мусиш ждять. І ні одного слова, ні одної сцени. Хоч би я обнімалась на твоїх очах з Андрієм, Тосем, зо всіма мужчинами, ти мусиш мовчати і ждять. Чувш?

Іван Страт. Доки? Все життя?

Нат. Павл. Ні, далеко менше. Сказала, не більше місяця. Я хочу тебе перевірити. А тоді доказувати тобі. Будеш ждять?

Іван Страт. *(мовчить)*. Буду.

Нат. Павл. Ну, а тепер іди до Андрія. Я втомилась. Цілуй. *(Обнімає)*. Іди.

Іван Страт. *Похилений, похитуючись виходить.* Нат. Павл. *Безсило сідає на стілець, кладе голову на стіл і тихо, безнадійно ридає.*

Завіса.

ДІЯ ІІІ.

Там же. Ранок. — Стіл наготовлений до обіду.

Іван Стратонович *(З капелюхом у руці)* Я не маю більше сил. Чувш? Не можу ждять!

Нат. Павл. Мусиш, Івасю. Мусиш бідний... Та не ходи, зараз же обідать будемо.

Іван Страт. Я піду перейдусь... Ще як би хоч робота. В роботі забував. А як здали мотор... Цей тиждень мені здається довгими роками... *(криво посміхаючись)*. Може, ти сподівався, що я збожеволюю?

Нат. Павл. Іване! Це віра твоя?!

Іван Страт. *(Зшулюється)*. Прости, я не хотів... Я божевільний...

Нат. Павл. Ох, швидче б уже!

Іван Страт. Ти не скажеш мені?

Нат. Павл. Нічого не скажу... Жди. *(Входить, наспівуючи Саня. Змовкає)*.

Іван Страт. Ну, піду перейдусь. *(Виходить)*.

Саня. Господи! Він з кожним днем стає таким, що аж душно при йому в хаті. Ну, що болить голова, Наталю?

Нат. Павл. Ні, дитинко, нічого. Трошки.

Саня. І що сталося таке з вами? Андрій каже, що ви ніколи нічим не слабували. А за цей тиждень ви просто з лица зійшли. *(Несміло)*. Може, в вас горе є яке, Наталю?

Нат. Павл. *(Сміючись)* Горе? Що ти, дівчинко моя? Хіба ви мене не любите? Хіба нам не щастить? Ось не сьогодні-завтра гроший матимемо цілу купу.

Саня. *(Сумно)*. А все таки ви невеселі. Пульхера каже, що бачила раз, як ви плакали.

Нат. Павл. *(Регочеться)*. Хіба? От це старенькій привидилось. Я вже й забула, коли плакала! Ну, що, може, трошки за піяніно сядемо? Га?

Саня. Сядемо. Тільки щоб у вас голова не боліла. Ви й так цілі дні граєте на уроках.

Нат. Павл. О, хутко вже ніколи грать не буду! Ну, сідаймо. *(Дзвінок)* Звонять?

Саня. *(Біжить)*. Мабуть, Андрій. *(Вертається з листом)*. Лист, Наталю! Лист! Мабуть від компанії. Дивіться, тут ось на конверті щось не по нашому надруковано... Що вам, Наталю! Ой, матінки!

Нат. Павл. *(Дуже схвильована)*. Нічого... Це про мотор. Одповідь... Так швидко *(Прикладає руку до серця)*. Розриває конверт, читає, безсило сідає).

Саня. *(З ляком)*. Що? Не добре? Не хочать?

Нат. Павл. Ні, навпаки... Просять Андрія прийти підписать контракт.

Саня. А ви наче не раді?!

Нат. Павл. Я? Не рада?.. *(Раптом підводиться, піднято)*. Я не рада? Ха-ха-ха!.. Ні, я рада... Я страшенно рада. Тепер кінець... О, я безумно рада! Де Андрій? Ах, він пішов до Сердюкових. Саню, біжи зараз за ним. Знаєш, де?

Саня. Знаю.

Нат. Павл. Біжи зараз, клич, хай кида все. Де Дося? Досю! Досю!..

Саня. Дося пішла на пошту.

Нат. Павл. Ах, на пошту. Так, так, Дося пішла на пошту. Наша тиха, покірна Дося пішла на пошту. Так, це правильно... Ах! Що ж я хотіла?.. Забула... Це вда-рило мені в голову... Біжи, дитинко, біжи! *(Ходить)*.

Саня. *(Тривожно слідує за нею)*. Може б вам води дати?

Нат. Павл. Води? *(Морщить лоба, пригадуючи)*. Ах, так... Води... Ну-так... *(Іде до дверей в кухню)*. Пульхеро! Пульхеро! Біжи, Саню, біжи... *(Саня не рушиться. Входить Пульхера)*.

Нат. Павл. Пульхеро, біжіть зараз до панича Тося, покличте його сюди, скажіть, щоб зараз же, зараз же йшов. Щоб кидав усе і зараз же біг сюди! Швидко, Пульхеро.

Пульхера. *(Пильно дивиться на неї, строго:)* А знаєте, що я вам скажу, пані?

Нат. Павл. Ну?

Пульхера. А то, що вам треба, як панові покласти рушничок на голову, бо щось ви...

Нат. Павл. *(Щось згадавши).* Ага! *(Біжить у свою кімнату, зараз же вертається).* Ну, нічого. Та біжіть же, Пульхеро! Та чого ви стоїте, Господи!

Пульхера. Ну, знаєте, що я вам скажу?

Нат. Павл. Ах, Пульхеро, потім скажете, ідіть швидче. Та скажіть, щоб зараз же йшов.

Пульхера. Та скажу. А вам скажу, що коли ви ще з тиждень побігаєте по отих своїх уроках, то...

Саня. Та Наталя вже не будуть давати уроків. Вже контракт підписувати буде Андрій. Ось листа получили.

Пульхера. *(Радісно вражена, хреститься).* Ну, слава ж тобі, Господи! Так би ж і сказали! Біжу! Біжу!... *(Біжить у кухню).*

Нат. Павл. *(тихо сміється, злякано до Пульх.).* Та куди ж ви?

Пульх. Та хустку ж хоч накину на себе.

Нат. Павл. Та тут же через дорогу, одна хвилинка.

Пульхера. А хоч би й пів хвилини, то хіба я молода дівчина, щоб по улиці оттак бігати? Зараз, зараз.

Нат. Павл. Ах, боже!.. Саню! А ти ж чому не біжиш?

Саня. Зараз. Я татові скажу. Добре? От зрадіють, Боже! *(Хутко вибігає).*

Нат. Павл. *Швидко ходить по хаті. Виходить Пульхера з великою хусткою на плечах:* Біжу, біжу. А як нема вдома?

Нат. Павл. Мусить бути! Мусить. Він у цей час разуроз дома.

Пульх. Ну, а як не буде?

Нат. Павл. Як не буде? Як не буде? — Я сама піду шукать його. Та він дома. Біжіть, Пульхеро.

Пульхера. Та біжу, біжу. Ну, слава тобі, Господи!
(Вибігає. Назустріч їй хутко входить Карпо Федорович).

Нат. Павл. (Кидаючись до його, обнімає, цілує, милує). Татуню! Сьогодні наше свято. Сказала вам Саня, сказала? Сідайте тут, сядемо обов. Ви раді, татусю? Раді?

Карпо Фед. Змилювався Бог, змилювався над нами за наше терпіння.

Нат. Павл. Таточку! Ви заслужили. Ви заслужили. Тепер усе буде добре. Тепер ви спочинете. Правда?

Карпо Фед. Тепер спочинемо. До смерти за вас молитимем Бога, щоб дав вам вік довгий, щастя...

Нат. Павл. О! Я буду тепер довго-довго жити! Тепер, тату, будемо спочивать. Ми з вами наробились. Правда? Мій тато був за сторожа при церкві. Я вам уже казала? Він був схожий на вас, такий же тихенький. Він тільки в труні знайшов спочинок. Не довелось, татуню, йому спочити тут. Ви за його спочинете, правда? І за його і за себе. Правда?.. Я трошки, тату, ніби не при собі, але такаж радість, така радіть! (Схоплюється, біжить на балкон, визирає на улицу. Раптом махає рукою й біжить знов до його, обнімає, цілує). Я здуріла, таточку, з радости. Але ви не лякайтеся, ця дурість не страшна... Правда?

Карпо Фед. (Щасливо весь час посміхаючись гладить її руки). Ой, ні, не, страшна. Таку дурість дай Боже всякому...

Нат. Павл. Таточку, я хочу на одинці побалакать з Тосем. Я хочу зробити з ним несподіванку Андрієві, як на іменини.

Карпо Фед. (Схоплюючись). Та говоріть, говоріть. Я вийду, я вийду...

Нат. Павл. Татуню, ви не сердитесь? Ні?

Карпо Фед. Ой, що ви... Наталю...

Нат. Павл. Тату, а коли ж ви мені казатимете „ти“ і „доню“? Га? Коли?

Карпо Фед. Та я... Не смію я, доню.

Нат. Павл. *(Радісно, цілуючи)*. Спасибі! Спасибі, тачку. *(Входить Тось. Хмурий)*.

Пульхера *(входячи за ним)*. Ось привела. Заздрять, що не їм таке щастя та й не радіють. Он які!

Тось. Я, Пульхеро, радію та в мене сьогодні голова болить. Драстуйте, Карпо Федорович.

Пульхера. А! Панська хвороба! Поменьче б книжок читали. *(Виходить)*.

Карпо Фед. *(Здоровкаючись з Тосем)*. Та й я піду собі. Говоріть, говоріть. *(Виходить)*.

Нат. Павл. *(Зразу стихаючи вся)*. Тосю! Я хочу з тобою говорити.

Тось. *(З підозрінням)* Прошу.

Нат. Павл. *(Показує на лист)*. Сьогодні Андрій підписує контракт.

Тось. Так. Пульхера казала. Дуже радий. Поздоровляю. Ну?

Нат. Павл. Який холодний, чужий, ворожий погляд.

Тось. Річ не в моїм погляді. Ну, що далі?

Нат. Павл. Не треба так дивитися на мене, Тосіку, не треба, коханий мій. Єдиний коханий мій! *(Раптом обнімає Тосю, припадає до грудей йому і рвучко, голосно, з мукою ридає)*.

Тось. *(Злякано)*. Тасю! Тасю! Голубко! Дорога моя! Що з тобою! Що з тобою, скажи мені... Та щож з тобою, Господи, ти хочеш мене з розуму звести чи що? Тасю!

Нат. Павл. (*Підводиться, дивиться на його, хапає його за голову й цілує з дикою жагою очі, чоло, ніс, вуса*). Єдина радість!.. Єдине світло... Сонце...

Тось. Голубонько, рибко, що з тобою? Що це все значить, скажи ж, не муч мене... Тасю, хтось ввійти може!

Нат. Павл. Хай!.. Хай входять... Хай всі бачать... Мій єдиний, мій... (*ридає*).

Тось. О, що ж ти зо мною робиш! Що з тобою? Ти прощався зо мною? Говори! Прощався?

Нат. Павл. Підожди... Я зараз... Це слабість... Цього не повинно бути... Я зараз... Тосю! Ти любиш мене?

Тось. Тасю! Ну, що за питання?!

Нат. Павл. Правда, я сама не знаю, що говорю. Я знаю, що ти любиш. І я люблю тебе. Ох, як же люблю!.. Пам'ятавш, як ми купували у бабуні насіння, а вона думала, що ми чоловік і жінка. А хіба ми не чоловік і жінка? Хто може сказати, що ні? (*З невимовною ніжністю*) Тосіку!.. Котику!.. Хлопчику мій!.. Вогнику мій...

Тось. Тасю!.. Та що таке, ти скажеш мені? Що за мука?!

Нат. Павл. (*Мовчить. Рішуче*;) Тосю! Віриш ти мені, що я тебе люблю, скажи.

Тось. Тасю! Для чого ці підходи, говори прямо.

Нат. Павл. (*Твердо*). Я тебе питаю, ти мені одповідай. Віриш?

Тось. Ні!

Нат. Павл. Фрр! Вогнику!

Тось. Не вірю. Я чую, що ти мені зараз скажеш. Що тепер ми мусимо розійтись. Можеш говорити, я спокійний.

Нат. Павл. Спокійний? Зовсім? О, хлопчику мій... Ні, ні, я хочу тобі сказати, що ми ніколи не розійдемося. Чуєш? Ніколи.

Тось. (*Просіявши*). Тасю! Це правда?! Правда?!

Нат. Павл. Правда. Ти будеш мені тепер вірить, що я любила й люблю тебе. Чекай, дитинко. Тільки я ще хочу одне сказати. Слухай, Тосю. Ніколи, чуєш? — ніколи ні одній людині ти не повинен того говорити, що між нами було. Чуєш?

Тось. Я не розумію, Тасю, — всі ж усе одно будуть бачити...

Нат. Павл. Те, що будуть бачити, це друга річ. А вони не повинні знати того, що було. Ти давш слово?

Тось. Скільки хочеш... Тільки я не розумію...

Нат. Павл. Ні, ти присягнись мені нашою любов'ю, що виконаєш своє слово. Присягнись, що ти віриш мені.

Тось. Присягаюсь, Тасю.

Нат. Павл. Ну, от і все. Тепер усе буде добре... Тільки щоб ти вірив, що я люблю тебе, що тебе одного любила й люблю... Гляди ж, Тосю, особливо Андрій не повинен нічого знати. Чуєш?

Тось. Тасю!... Я чую... Але я все таки не розумію. Ти ж покинеш Андрія?

Нат. Павл. Покину.

Тось. Він же буде знати, через що і для чого покинула. При чому ж тут моє слово? Ти щось... Я не розумію.

Нат. Павл. Я це все беру на себе, ти не думай про це. Вибрешусь. Я ж умію брехати. Ха-ха-ха! Безодня. правда!

Тось (*з підозрінням*). І вже не боїшся, що це вб'є Андрія?

Нат. Павл. Не боюсь! Навпаки, я дам йому на все життя спокій і певність у себе. Дам те, що найбільш потрібно. І дам брехньою! Чуєш: брехньою! Хай же живе брехня!

Тось. Тасю! Це негарно.

Нат. Павл. Що? Що негарно?

Тось. Ця твоя радість.

Нат. Павл. *(піднято)*. Хіба? Ха-ха-ха! Мій правдивий хлопчик не любить брехні? Навіть тої, що дає радість? Хлопчику, що єсть істина? Істина є постаріла брехня. Всяка брехня буває істиною... Філософія, правда? Мій поет не любить філософії? Не треба. Не треба її любити. Вона мутить розум... *(Задумується)*.

Тось. Тасю... Ти це серйозно все говорила, чи жарт був?

Нат. Павл. Що? про істину?

Тось, *(Різко)*. Про те, що покинеш Андрія.

Нат. Павл. Серйозно... Ох, серйозно... *(Схоплюється, з жахом)*. Тосю! Тосю... Невже це серйозно? Невже це?... Тосю!

Тось. *(Холодно)*. Це від тебе залежить.

Нат. Павл. Тосю! Боже мій!... *(Раптом спиняється)*. Фу, фу. Ще істерики бракує. Зовсім усе було б добре.

Тось. Коли ж ти покинеш Андрія?

Нат. Павл. *(Дивиться на його)*. Тосік не вірить, правда?

Тось. Я повірю тоді, коли ти це зробиш.

Нат. Павл. А як не зроблю?

Тось. Значить, ти мене дурила, як і завжди.

Нат. Павл. *(Тихо)*. Зроблю, Тосю. Я зроблю, а ти своє слово пам'ятай. Чуєш? І пам'ятай, що б ні сталося, чуєш, що б ні сталося, що Тася тебе любила і зробила... і... Словом, інакше не могла вона. Чуєш?

Тось. Що „не могла“? Що ти не покинеш Андрія? Так?

Нат. Павл. Я тобі говорю, що б ні сталось. Я не знаю, що може статись. Годі. *(Зтомлено)*. Ох, швидче б, швидче!

Тось *(Обнімаючи її)*. Я не смію, Тасю, вірити своєму щастю... Тебе ж не вгадаєш...

Нат. Павл. І не вірь, котику. Вірь тільки, що я люблю тебе. І все буде добре... Чекай, здається, йдуть. Ти, розуміється, не будеш тікати? Ти мусиш тут бути сьогодні. Сьогодні будемо веселі. Добре? Обіцяєш?

Тось. Обіцяю. *(Дзвінок)*.

Нат. Павл. А потім... Що буде, то буде. Коханий, єдиний, мій! *(Хопав голову Тосю, дико, жагуче цілує й біжить у сінні. Тось у радісному непорозумінні. Входять Нат. Павл. Андрій Карп., Саня і Іван Страт. Всі радісно сяють, крім Ів. Страт.)*.

Андр. Карп. Тасю! *(Обнімає її, цілує)*.

Нат. Павл. Наша взяла, Адю?

Андр. Карп. Наша! Де лист?

Нат. Павл. *(Біжить до столу, подає)*. Ось!

Андр. Карп. *(до Ів. Страт.)*. А ну, про віщо воно шкрябав... *(Щасливо сміється. Обидва читають)*.

Іван Страт. *(Хмуро, байдуже)*. Нічого.

Андр. Карп. *(Обуренно)*. „Нічого“! Він каже „нічого“. Ну, ви подивіться на цю мару. *(Побачивши Тосю)*. Доброго здоров'ячка, Тосю! Ну, ви подивіться на цього... на цього пессіміста. Ну? Я мало не підскочив вище лихтаря на улиці, як зустрівся з Саньою, а зустріли його і ось вам... Хмара хмарою. Та ви розумієте, чоловіче, чим це пахне? Га?

Іван Страт. *(З посмішкою)*. Десятьма тисячами. І ще чим небудь. *(Зиркає на Нат. Павл.)*.

Андр. Карп. „Десятьма тисячами“. І це йому так, наче він що дня має по двадцять тисяч... Ні, я з таким

чоловіком не зговорюсь. Тасю! Сьогодні у нас бенкет, сьогодні ми... Пульхеро!

Саня (*біжить до дверей у кухню й гукає*). Пульхеро! Пульхеро!

Андр. Карп. Тасю, сьогодні бенкет. У нас є хоч трохи грошей?

Нат. Павл. (*Весело*). Рублів десять знайдеться!

Андр. Карп. Тільки всього? Ех, жаль. Шампанії б смальнути?

Нат. Павл. Позичить можна... Тосю, у тебе нема? (*Тось з силувано-веселою усмішкою*). На таке блага діло мусить бути. (*Виймає гаманець, рахує*). Пятнадцять рублів і двадцять копійок. (*Входить Пульхера*).

Андр. Карп. (*До Тося*). Чудесно! Знаменито!... Давайте сюди, давай, Наталю, твої. Пульхеро! Сьогодні у нас буде бенкет, чуєте?

Пульхера. Та чую. Той, що з кокардою?... Колись приходив. (*Всі регочуть*).

Пульхера (*Удаючи сердиту*). Еге ж, засмійтеся. Може, стара догадається, що він за їден, от-той... як ви його назвали.

Андр. Карп. Бенкат, Пульхеро, бенкет, гулянка.

Пульхера. А-а! Бенкет... Ну, так би й казали... Ну, та що буде?

Андр. Карп. Так от... (*До Нат. Павл.*). Ні, я Тасю, не вмію... Це не моє діло.

Нат. Павл. Треба, Пульхеро, купити вина... Чуєте?

Пульхера. Ба ні, не чую, треба купити картоплі. (*Всі сміються*).

Нат. Павл. Ну, так от тої картоплі, що зветься вином. Тільки... А знаєш що, Адю? Краще написати на записочці, а то Пульхера забуде.

Андр. Карп. Чудесно! Знаменито! Де папер?...

Тось (виймає записну книжку). Ось, маєте. (Видирає лист, подає з олівцем).

Андр. Карп. Знаменито! Так шампанського, панове? Дві пляшки? (Пише). „Шампанського“. Так. Ще чого, Наталю?

Нат. Павл. Я не знаю...

Іван Страт. Монопольки, простої.

Андр. Карп. Фе, демократ. Ну, можна й простої. (Пише). Все? Чудесно. Ось маєте, Пульхеро. Знаєте, де магазин?

Пульхера. Ще б чого не знала. Це за церквою?

Андр. Карп. Де за церквою? Аптека? (Всі сміються).

Пульхера. От раденькі! Яка аптека? Аптека по один бік, а то по другий.

Андр. Карп. А, правильно, правильно! Вибачайте, Пульхеро, вибачайте, ради Бога! (Уклоняється).

Пульхера. Та тут усе, значить, списано?

Нат. Павл. Все. Та швиденько, Пульхеро.

Андр. Карп. Одна нога тут, а друга там.

Пульхера. А сама посередині ні туди ні сюди?

Нат. Павл. Звощика візьміть, Пульхеро.

Пульхера. От ще чого не було! Ще на звощиках мене покатайте.

Андр. Карп. Правильно, Пульхеро! Беріть звощика. Беріть!

Пульхера. (Сміється). І вигадують же. Що ж візьму. А обід потім? (виходить).

Нат. Павл. Потім, потім... Саню, а де ж тато? Поклич швидче! От мавш.

Андр. Карп. Він уже знає?

Саня (вибігаючи). Знають!

Тось (бажаючи бути веселим, до Ів. Страт.). Значить, хіміко, вас можна поздоровити тепер?

Іван Страт. А вас?

Тось. Мене? А я тут при чому?

Іван Страт. (*З жмурою посмішкою*). А як же, член щасливої сім'ї.

Тось. В такому сенсі... згожуюсь.

Іван Страт. Згожуетесь?

Нат. Павл. (*весело*). Панове! Тільки хоч сьогодні не гризіться. Іване Стратоновичу, ви мені колись обіцяли бути хорошими. Пам'ятаєте?

Іван Страт. Ми й не гриземось, Наталю Павловно. Просто собі розмовляємо, як добрі приятелі. Я от, наприклад, хочу навіть просить Антона Михайловича написати оду на сей урочистий день і прочитати за шампанським. Я настільки вірю в геній Антона Михайловича, що думаю — йому досить часу, поки Пульхера з'їздить туди й назад.

Тось. (*Сміється*). Можна.

Нат. Павл. Ви злий, Іване Стратоновичу. Навіть у такий день ви не можете.

Андр. Карп. Бить, бить, його треба!

Іван Страт. Господи! Та що ж я такого сказав?! (*Входять Саня й Карпо Федорович*).

Нат. Павл. (*Біжить назустріч*). Що ж ви сховались, татуню? Тут уся сім'я, а ви десь там.

Андр. Карп. Ну, тату! Тепер купимо пасіку? Га? Поділимося, я механіку, а ви пасіку. Чи хочете навпаки, я пасіку, а ви механіку?

Карпо Фед. І так, синку, добре і так добре. Аби все було добре.

Андр. Карп. Правильно! Чудесно сказано. Знаменито. Ну, тату, тепер буде все добре! Все!

Карпо Фед. Дай Боже, дай Боже.

Андр. Карп. А як буде погано, то ось хто нас виручить. *(Показує на Нат. Павл.)*.

Карпо Фед. А виручить... О, виручить, дай Боже, щоб здоров'я більше було.

Нат. Павл. *(дзвінко)*. Буде, тато! Виручу! Всіх виручу! *(Всажує Карпа Фед. на канапу. Тось пильно дивиться на неї, одходить до балкону)*.

Андр. Карп. А де ж Дося? Шо ж це її не видно?

Саня. Пішла, Андрійку, на пошту. Мабуть, ще в магазин зайшла.

Андр. Карп. А... По хазяйству? Ну, Тасю, давай паперу, сідай, пиши листи до всіх своїх учнів. Адже, мовляв, і бувайте здоровенькі. Кінець. Сідай, зараз сідай.

Нат. Павл. Моментально? Вспію. Зараз я хочу в вами бути. З татом хочу. *(Лукаво)*. Ну, татуню, може заспіваємо? Ха-ха-ха!

Андр. Карп. А знаєте, цілком справедливо сміються з нас руські. Чи горе, чи радість, зараз „давай заспіваємо“. І я вам скажу, панове, це таки чудесний звичай у нас. Ну, що, справді, чому б нам не заспівать? Га? *(Сміються)*.

Андр. Карп. *(теж сміючись)*. А їй Богу, панове. Ну, що тут такого? От як раз усі зібрались. Га? Як ви думаєте? Поки Пульхера принесе... А то якось, знаєте, в грудях радість, а вилить... якось незручно кричать. Французи зараз починають танцювать. Ну, а ми співають. Га?

Саня *(злітно)*. А кацапи горілкою наливаються! *(Сміються)*.

Нат. Павл. *(дивлячись у бік Тося й Сані, які трошки одійшли назад. Піднято)*. Знавш, Адю! Може, незабаром ми матимемо ще одну радість, трошки инчого характеру,

але теж таку, що заспівать прийдеться. (*Показує очима на Тося й Саню*). Як думаете, панове?

Іван Страт. (*тильно вдивляється в неї*).

Андр. Карп. (*з захватом*). Чудесно! У, це так чудесно, що й нашій радості далеко!

Саня (*озираючись*). Що чудесно? Андрійку, я не чула, що чудесно? (*Сміються*).

Андр. Карп. Щось.

Саня (*з непорозумінням дивиться на всіх*).

Нат. Павл. Ми кажемо, що незабаром матимемо ще одцу радість. Але про неї тобі не можна знать.

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Не можна, не можна! Ні, ні, їй як раз не можна знать. Боже спаси!

Іван Страт. А також Антону Михайловичу.

Андр. Карп. Безумовно! Безумовно.

Карпо Фед. Воспретить.

Нат. Павл. Ха-ха-ха. Іменно. тату, воспретить.

Тось (*червоніючи*). Я, панове, нічого не розумію.

Іван Страт. А чого ж ви почервоніли, коли не розумієте?

Тось. Я??

Нат. Павл. Ха-ха-ха! І Санюсь теж, видно, не зрозуміла. Правда? Правда? (*Біжить до неї*). Ой, зовсім не розуміє, червона, як сонце.

Тось (*спалахнувши, до Нат. Павл.*). Наталю Павловно!

Нат. Павл. (*швидко до його*). Фр! Фр! Уже!

Тось. Кумедні жарти.

Саня (*раптом, видно, зрозумівши*). Ой, які ж бо їй Богу! (*Вибігає. Сміються*).

Нат. Павл. Саню! Санюсь! Не будемо! Даю слово, що не будемо! Бідна дівчина!

Тось. Наталю Павловно! *(Нат. Павл. щось шепоче йому на ухо. Тось пильно дивиться на неї, зразу зтихає й робиться серйозним. Кидає на всіх чудним поглядом).*

Андр. Карп. *(до Нат. Павл.)*. Заспокоїла? Хе-хе-хе!

Нат. Павл. Ого! Моментально. Сказала таке словечко, що як по шучому велінню. Треба ще й Сані сказати. *(Іде за Саньєю).*

Андр. Карп. *(до Карпа Фед.)*. Чарівниця! Одно слово, татуню, чарівниця у нас та й годі.

Карпо Фед. *(з побожністю)*. Одно слово чарівниця.

Іван Страт. *(до Тося)*. Солодке, мабуть, слово! Га?

Тось *(з чудною посмішкою)*. Солодке, хіміко. Солодче всіх ваших кислот.

Іван Страт. Он як!

Андр. Карп. *(підморгує до Ів. Страт.)*. Може, й ми коли небудь узнаємо, що за слово?

Тось *(все так же чудно посміхаючись)*. Може й узнаете.

Андр. Карп. Чудесно! Чудесно!

Іван Страт. *(ходячи по хаті, з підозрінням подивляючись на Тося)*. Побачимо... Побачимо.

Тось. Побачите й почувте. *(Іван Стр. зупиняється й уважно дивиться йому в лице).*

Тось. Що? Зараз хочете побачить? Рано.

Іван Страт. Рано?

Тось. Рано.

Іван Страт. Так Наталя Павловна сказала?

Тось. Так я вам кажу. *(Іван Страт. зривається й знову ходить трохи швидче).*

Андр. Карп. Що? Не піддається? Тайну свято береже? Та ви вже, Тосю, не мучте Івана Стратоновича, бачите, як потемнів. Може, він як раз і сам на ту лінію хоче стати. Ха-ха-ха!

Іван Страт. *(зупинившись, різко до Андр. Карп.)*. Ви вгадали, Андрію Карповиче!

Андр. Карп. Ха-ха-ха! *(Входять Нат. Павл. і Саня)*.

Андр. Карп. Тасю! Ради Бога, скажи й Івану Стратоновичу яке небудь солодке слово, а то тут мало до дуелі вже не доходить між цим і лицарями. Заздрить!

Нат. Павл. Та не може бути? А Досі ще нема?

Андрій Карп. Ха-ха-ха! *(З захватом до Карпа Фед.)*. Ну й чарівниця ж! Прямо тобі... Ха-ха-ха!

Саня *(весело)*. Хоч би вже Дося швидче йшла, хай трошки на неї...

Нат. Павл. *(хитро)*. Іване Стратоновичу! На пару слів.

Іван Страт. *(понуру)*. Прошу дати мені спокій.

Андр. Карп. Упірається! Ха-ха-ха! Упірається!

Нат. Павл. *(уважно подивившись на його)*. Чекай, зараз і до тебе черга дійде. Іване Стратоновичу, я вам хочу сказати кілька слів по секрету! Чуєте?

Андр. Карп. Та не впірайтеся, Іване Стратоновичу. Швидче йдіть та хай до мене доходить черга.

Іван Страт. *(підходить до Нат. Павл. Та шепоче йому щось на ухо. Він одповідає. Вона знов. Всі слідкують. Лице Ів. Страт. прояснюється)*.

Андр. Карп. *(аж підскакує)*. Заспокоїла! І цього заспокоїла!

Нат. Павл. *(з сміхом іде до себе в кімнату)*. Зараз і тебе заспокою, чекай!

Андр. Карп. Ну, це ж подумайте тільки. Заспокоїла! Ну? Саню, а тобі що сказала! Га?

Саня. Ай, одчепіться од мене. Нічого. Он на Івана Стратоновича нападайтесь, бачите який ходить уже.

Андрій Карп. *(Лукаво)*. А Досі нема! Хм!

Нат. Павл. *(з мокрим рушником у руках, підходить до його)*. Ну, а тепер твоя черга. Покажи свої очі... Так.

(Кладе руку на голову). Заспокоїть треба. Тільки тобі ось що... Рушника не можна вживать. (Одкладає). Сидить тихо, добродію!

Андр. Карп. Мамуню, їй богу, я себе чудесно почувую.

Нат. Павл. Навіть занадто чудесно. (Тре виски пальцями). А голова болить?

Андр. Карп. Трошки. Їй богу не дуже. Я спокійний.

Нат. Павл. Ну, от, щоб зовсім був спокійний, посидь тихо. (Тре).

Андр. Карп. (до Івана Страт.). От що значить деспотизм! Колись і вам така біда буде.

Нат. Павл. Біда? Ах, ти ж! Так я тобі біда? От же тобі, от же тобі! (Тре).

Андр. Карп. Ой, мам... мамуню! Годі.

Нат. Павл. (Покидаючи терти, раптом співає):

Як би тобі горенько та біда

Як би тобі горенько та біда

Ти б вийшов на улицю та кричав.

Андр. Карп. (моментально підхоплює, пристукує ногою, підморгує всім, щоб підтягували).

Нат. Павл. Ех, жаль, вина немає! Хочу повної радості. З вином, з муками, з брудом, з брехньою. Ха-ха-ха! Правда, Іване Стратоновичу! Де ж узяти чистої радості! Давайте співать. Адю!

Андр. Карп. Єсть, ваше благородіє!

Нат. Павл. Тосю, Саню! Що ви справді? Хіба вам не весело? Що, справді, як мокрі миші сидять. А ще молодь називаються. Співать, грать! (Голосно жагуче):

Пиймо, панове, пиймо молодці,

Пиймо ще поки нам петься,

Поки недоля нас не спіткала,

Поки ще лихо сміється!

(Всі захоплюються й настроєм, кожний відповідно своїм переживанням. Рухи робляться нервові, веселі, навіть Іван Стратонович оживає й співає разом зо всіма, часом тільки з злісно-насмішкливою посмішкою поглядаючи на Андр. Карповича й Тосю. Нат. Павл. підбігає до піаніно, сідає й аккомпанує. Входить Пульхера з пляшками. Всі кричать „Ура!“ підбігають до неї, видирають пляшки, регочуть, кричать).

Тось. Давайте, Пульхеро, сюди. Давайте! Вони не вміють.

Саня. Тосеві! Тосеві!

Пульхера. Христос з нами! Та дайте дихнуть! диви на їх! А матінко! Та беріть, беріть.

Іван Страт. Сюди, Сюди!

Нат. Павл. (що теж підбігла). Адю! Штопор давай! Саню, шклянки, чарки. З буфета швидко!

Тось. Ніяких штопорів. Шампанське з штопором? Ха! Пустіть! не заважайте. Чарки давайте. Швидко! (Починає одтикати).

Іван Страт. хапає другу пляшку.

Тось. Іване Сстратоновичу, не чіпайте. Ви не вмієте.

Іван Страт. Подумавш! Глядіть, щоб ви вміли.

Нат. Павл. „Не сваріться, чортові сороки, начальство велить“. Адю! Я хочу тебе поцілувати! Татуню! А татуня забули! Таточку, ідіть до гурту.

Карпо Фед. (З тихою щасливою посмішкою слідує за всіма). Та куди вже мені старому. Я хоч подивлюсь на вас.

Нат. Павл. Ні, ні! (Підбігає, веде його до столу). Сьогодні треба всім укупі бути. Ах, Досі немає. Панове, як же без нашої тихої Досі?

Саня. Почекаємо!

Тось. Панове! Чекають уже пізно. Бережіться! Чарки підставляйте! (Затичка з тріском вилітає). Чарки, чарки! (Всі підставляють чарки).

Нат. Павл. Татуню, давайте свою чарку! Адю, ти маєш?

Тось. Не штовхайтесь! Помалу.

Іван Страт. Антон Михайлович на своєму місці.

Нат. Павл. Прошу без сварок, дотепів і тому подібному. Мир і радість мусить бути. Правда, тату?

Карпо Фед. Правда, доню. Ох, правда... Та яке шипуче...

Нат. Павл. Стійте, тату, не пийте, я хочу наперед сказати слово. Прошу слова! Прошу слова.

Андр. Карп. Просимо, просимо.

Тось. *(піднімаючи чарку)*. Слухаєм.

Нат. Павл. Ах, Досі немає! Ну, нічого. Панове, вип'ємо за те, що дає радість!

Андр. Карп. Урра!

Нат. Павл. Чекайте! За все, що дає радість, що б воно ні було! Що б воно ні було: брехня, правда, любов, ненависть, хвороба, навіть... навіть смерть! Добре? *(Всі нерішуче дивляться на неї)*.

Нат. Павл. Ну? За все, що дає радість! Не хочете?

Андр. Карп. Мамуню! Радість річ чудесна; але брехня, хвороба, смерть...

Нат. Павл. А коли вони дають радість? Радість, чуєш? Велику, довгу...

Тось. За радість, ура, а за брехню... геть!

Нат. Павл. Ха-ха-ха! Ах ви ж... Струсі мої!

Іван Страт. Урра за все, що дає радість!

Нат. Павл. Браво, Іване Стратоновичу! Я п'ю з вами!

Андр. Карп. Е, чорт його бери, подумаєш. І я урра! Урра за все, що дає радість.

Нат. Павл. Молодця, Адю.

Тось. Саню! Тільки за радість і правду!

Саня (*нерішуче*). Я не знаю.

Андр. Карп. Пий за все! От подумавш. Головне пий, а за що, потім розбереш. За радість пий, яка зараз є. От і все.

Нат. Павл. А ви, татуню, за що? Га?

Карпо Фед. Щоб було добре.

Нат. Павл. Значить, з нами. Урра!

Тось. Ні, з нами.

Нат. Павл. Нічого подібного, вони занадто молоді, щоб пити з вами. Правда, тату?

Карпо Фед. Правда, доню.

Нат. Павл. (*радісно*). А що? Ага! Урра! Тось, давай другу пляшку. Тепер вип'ємо за спочинок, тихий, мирний спочинок. Правда, тату? Тихий, тихий, щоб... Ех! Ну, все одно. Лий, Тосью!

Карпо Фед. А смачне нехай йому...

Андр. Карп. Смачне, тату? Та й гроші смачні. Десять рублів одна ця пляшечка!

Карпо Фед. (*злякано*). Та бійся Бога!

Саня (*сміливо*). Ха-ха-ха!

Карпо Фед. Та хай воно йому скисне... Десять рублів? (*Дивиться на свою шклянку*). Та за десять рублів я б ціле село упоїв так, що дороги б додому не знайшли... А нехай тобі... Шампанське зветься?

Андр. Карп. Шампанське, тату.

Тось. Бережіться! Підставляйте, чарки!

Нат. Павл. (*застигло задумано стоїть з чаркою в руці*).

Тось. Наталю, що ж ти, чарку давай!

Нат. Павл. (*зтріпнувшись*). Ах, чарку? На!

Андр. Карп. Задумалась?

Нат. Павл. А Досі все нема. Треба, щоб сьогодні всі були. Завжди обижена. Навіть тут.

Саня (*вибігає на балкон, дивиться*). Нема.

Тось. Нічого, колись инчим разом і вона вип'є.
(Дивиться на Івана Стратоновича).

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Іване Стратоновичу, чого ж Тось на вас дивиться?

Іван Страт. (з насмішкою дивиться на Тося). Треба ж і йому щось сказати.

Саня. Ой, як їм не докучить гризтись оттак що-дня.

Тось. Кого люблю, того й б'ю, Саню.

Іван Страт. От іменно!

Нат. Павл. Ви знов? Краще пийте. Тепер панове, знаєте що? Давайте всі сядемо.

Андр. Карп. Так. Та що буде?

Нат. Павл. Це значить, щоб у цій хаті все добре сідало.

Іван Страт. А як буде добре стоять, то не годиться?

Нат. Павл. (закриває очі рукою, мовчить).

Андр. Карп. (трівожно). Тасю! Тобі погано?

Нат. Павл. (глибоко зітхаючи). Голова трошки закрутилась.

Карпо Фед. Вино в голову вдарило.

Нат. Павл. Еге ж... Ну, все одно панове, будемо стоять. Тільки давайте заспіваємо щось поважне, урочисте, тихе... Мені хочеться чогось такого поважного.

Іван Страт. „Як умру“...

Нат. Павл. (збрігнувшись). Ой, ні! Не хочу!

Карпо Фед. Ну, так „Ой, сів пугач“. (Співають).

Нат. Павл. (знов затуляє очі рукою. Раптом зриває її, блискає очима й голосно, дзвенячим голосом кричить): Ой, панове, я впила! Я впила. Ха-ха-ха! Панове! Я хочу всіх вас розцілювати. Всіх, всіх! Я впила і хочу всіх розцілювати. Татуньо, вас першого! Ви — мій тато і я вас

першого розцілую, розцілую. (*Жагуче цілує*). Татуню мій, татуню. Прошу не сміятися з п'яної. П'яний, як малий. Правда, тату? (*До Андр. Карп.*). Тепер тебе, Адю... Ти не сердишся на свою жіночку, що вона випилася, ні?

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Я сам п'яний! (*Здивовано*). Йй Богу, панове, п'яний. Це знаменито. Цілуй, мене, жіночко, цілуй. Ми всі з радости п'яні. (*Цілються*).

Нат. Павл. Саню! Тебе цілую за правду! Хай живе правда і Саня з нею! (*Цілує. До Тося*). І тебе, вогнику, за правду! Ти — вогник... (*До Івана Страт.*). І хмару нашу, і хмару. (*Цілує*). Це ще не доказ. Доказ потім... Ха-ха-ха! (*Кличе в двері*). Пульхеро! Пульхеро... Ідіть сюди, я вас хочу поцілувати. (*Сміються*). Прошу не сміятись. (*Входить Пульхера*).

Нат. Павл. Пульхеро, ви також повинні випити за нашу радість. І я вас поцілую. Тосю, дай Пульхері шампанського.

Тось. З великою охотою. (*Підносить*).

Пульхера. А воно, може, таке кріпке, що уп'юся?

Тось. Ні, од його тільки співають.

Пульх. Е, як так, то хай же й я заспіваю. Ну, давайте... Хай же Бог посила щастя, здоров'я і многи літа дому сьому.

Нат. Павл. (*серйозно*). Хай, Пульхеро!

Пульхера. (*теж серйозно*). Хай цвіте, як весна, а родить, як земля. Щоб наша доля була, як з криниці вода. Пошли, Боже! (*П'є*).

Нат. Павл. Пошли, Боже!

Пульхера. Ой, та чудна ж яка... А добра, щоб її побільше! (*Вертає чарку*).

Нат. Павл. А тепер я вас поцілую та й давайте обідати! (*Цілує*).

Пульхера. То давать обідать?

Нат. Павл. Ах, Досі ще немає. Ну, що вона там так засиділась! Почекаймо ще трохи, Пульхеро. Ох, упи-лась я, панове, аж голова крутиться. *(Сідає й схиляє голову на руку)*.

Андрій Карп. Мамуню, може б, ти трошки полежала?... *(Нат. Павл. мовчить)*. Чуєш, мамусю?... Полеж трошки, це вино вдарило з непривички у голову. *(До всіх)*. От мені й самоту ніби закрутило... А вам тату?

Карпо Фед. *(Махає з посмішкою рукою. Сяня й Тось одійшли до балкону)*.

Іван Страт. *(хмуро слідкує за Нат. Павл.)*.

Нат. Павл. *(Встаючи, помалу, чудно обводить всіх очима, зупиняється на Тосеві й Сані, посміхається й рівним, тихим голосом говорить)*: Ні, піду, мабуть, прийму лавровишневих крапель, — може, трохи заспокоять. Дуже в голову вдарило.

Андр. Карп. Прийми, мамуню, прийми. Ти страшенно бліда й очі так блищать, що аж моторошно. *(До батька)*. З непривички...

Карпо Фед. Атож...

Нат. Павл. *(Підморгує з блідою посмішкою на Тосю й Саню)*. А тим як раз навпаки.

Андр. Карп. Ха-ха-ха! Е, тим як раз навпаки... А вам як, Іване Стратоновичу?

Іван Страт. *(Хмуро)*. „Чудесно. Знаменито“.

Андр. Карп. *(Добродушно грозиться)*. Ну-ну! Вже перекирвляє.

Нат. Павл. *(Схопившись за серце)*. Ні, треба прийнять. *(Твердо й рівно іде в свою кімнату. По дорозі бере мокрий рушник)*.

Андр. Карп. Прийми, мамуню, прийми. Ну й справді, ця Дося як піде, так наче по смерть. Я б уже й обідав би, їй Богу. Саню, там не видно Досі?

Карпо Фед. Та не перебивай їм.

Андрій Карп. Нічого.

Саня. Досі? Ні, не видно.

Андр. Карп. *(лукаво)*. Пішли б ви, може, пошукали її, Іване Стратоновичу? *(Іван Страт. мовчки, важким зневажливим поглядом дивиться на його)*.

Карпо Фед. Сама прийде, не заблудиться.

Андр. Карп. Чого ви на мене так дивитесь? *(З кімнати Нат. Павл. раптом чується страшний крик)*.

Андр. Карп. *(Схоплюючись, злякано)*. Що таке?! *(Всі кидаються до дверей її кімнати)*.

Нат. Павл. *(Вибігаючи, бліда, кидаючись до Андрія з мокрим рушником у руці)*. Адю!... Нічого... Не лякайся. На, на голову.

Андр. Карп. Та що таке?! чого ти кричала?

Нат. Павл. *(Хитаючись)*. Саню! На... На голову йому... Швидче... Швидче...

Саня. *(Хапає рушник, кладе на голову Андр. Карповичу)*. Ой, Боже!... Андрійку! Андрійку. *(Сама дивиться на Нат. Павловну)*.

Андр. Карп. *(одбиваючись)*. Одчепись! *(До Нат. Павл.)*. Та що з тобою?! Що сталося?!

Нат. Павл. Саню!... Держи... Нічого... Я... Я помилилась... Я замісць... капель... Випила... ціанистого калію... Саню... Голову його...

Андр. Карп. *(Помалу весь опадає й падає додолу)*.

Тось. *(До Нат. Павл.)*. Тасю!! Боже!

Іван Страт. *(Кидаючись до Нат. Павл., лото до Тося)*. За лікарем!! Швидче!!...

Нат. Павл. Тосю!... Памятай слово... *(Страшно мучиться, але ледви стогне)*.

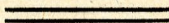
Тось. *(Хапається за голову й біжить з хати)*.

Нат. Павл. *(Тихо до Івана Страт.)*. Це... доказ... Тепер віриш? Бережи їх. Ох! *(Витягується й помирає)*.

Андр. Карп. *(Сидить долі з тупо безглуздо витріщеними очима)*.

Саня. *(З жахом давить йому голову рушником і шепоче)*:
Боже мій!... Боже мій!...

Карпо Фед. *(Застиг на одному місці. Хутко вбігає Дося. Начить все і каменіє)*.

Видавниче Т-во „ДЗВІН“.

Головне представництво:

Praha, Vinohrady, Šumavská 11-II. J. Tuščenko.

Має на складі:

Шкільні підручники:

1. М. Грушевський: Всесвітня історія, т. I, стор. 202, мал. 36, ц. 12 к. ч.
2. — Всесвітня історія, т. II, стор. 270, мал. 67, ц. 16 к. ч.
3. — Історія України, підручник для середніх і вищих початкових шкіл, ст. 216, ц. 14 к. ч.
4. — Про старі часи на Україні. Коротка історія України, ст. 120, мал. 48, ц. 8 к. ч.
5. О. Коваленко: Практична геометрія. Підручник для вищих початкових шкіл II ч., ст. 94, мал. 93, ц. 6 к. ч.
6. Юр. Сірий: Про світ божий. Бесіди по природознавству, ст. 104, мал. 46, ц. 6 к. ч.
7. М. Чайковський: Тригонометрія. Повний курс, до 20 аркушів, ц. 18 к. ч.
8. С. Черкасенко: Рідна школа, ч. I ст. 160, з багатьма мал. ц. 5 к. ч.
9. — Рідна школа, ч. III, ст. 292, з багатьма мал. ц. 15 к. ч.

Красне письменство:

1. В. Винниченко: Твори т. I. Краса і слава й інші оповідання, ст. 260, ц. 16 к. ч.
2. — Твори т. II. Голода й інші оповідання, ст. 202, ц. 16 к. ч.
3. — Твори т. III. Боротаба й інші оповідання, ст. 252, ц. 16 к. ч.
4. — Твори т. IV. Кузь та Грицунь й інші оповідання, ст. 218, ц. 16 к. ч.
5. — Твори т. V. Історія Якимового будинку й інші оповідання, ст. 212, ц. 16 к. ч.
6. — Твори т. VI. Рівноміра (роман з життя емігрантів), ст. 274, ц. 16 к. ч.
7. — Твори т. VII. По світі, роман, ст. 208, ц. 16 к. ч.
8. — Твори т. VIII. Бесіди, роман, ст. 356, ц. 16 к. ч.
9. — Твори т. IX. Бояк й інші оповідання, ст. 248, ц. 16 к. ч.
10. — Твори т. X. Чеснота з собою, роман, ст. 268, ц. 16 к. ч.
11. — Твори т. XI. Хочу, роман, ст. 304, ц. 16 к. ч.
12. — Біла машина, оповідання, ст. 32, ц. 3 к. ч.
13. — Голод, оповідання, ст. 16, ц. 2 к. ч.
14. — Записна книжка, оповідання, ст. 10, ц. 2 к. ч.
15. — Контрасти, оповідання, ст. 35, ц. 3 к. ч.
16. — Промінь сонця, оповідання, ст. 12, ц. 2 к. ч.
17. — Кузь і Грицунь, оповідання, ст. 32, ц. 3 к. ч.
18. — Між двух сил, п'єса на 4 дії, ст. 136, ц. 10 к. ч.

19. Залозецький: Під осіннім небом, повість, ст. 150, ц. 10 к. ч.
20. Р. Кіпінг: Брати Монтзі, оповідання з життя дитини між військами, ст. 238, мал. 27, ц. 14 к. ч.
21. О. Олесь: З журбою радість обнялась, поезії, т. I, ст. 144, ц. 10 к. ч.
22. — Поезії, т. V, ст. 160, ц. 10 к. ч.
23. — Поезії, т. VII, Чужиною, ст. 96, ц. 8 к. ч.
24. — На зелених горах, поезії, ст. 32, ц. 3 к. ч.
25. С. Чернасенко: (П. Стах), Твори т. I, поезії, ст. 204, ц. 15 к. ч.
26. — Твори т. II, ст. 108, ц. 15 к. ч.
27. Н. Винниченко: „Брехня“, п'єса на 3 дії, ст. 85, ц. 10 к. ч.
28. — „Натусь“, п'єса на 4 дії, ц. 10 к. ч.

Книжки різного змісту:

1. О. Бауер: Шлях до соціалізму, ст. 50, ц. 3 к. ч.
2. Е. Вандервельде: Центральний і соціалістичний кооперативний рух, ст. 146, ц. 5 к. ч.
3. В. Винниченко: Відродження нації (історія української революції), т. I, ст. 348, ц. 30 к. ч.
4. — Відродження нації, т. II, ст. 328, ц. 30 к. ч.
5. — Відродження нації, т. III, ст. 336, ц. 40 к. ч.
6. М. Грушевський: Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII ст. 248, ц. 15 к. ч.
7. В. Даймер: Німецька кооперація, т. I, ст. 123, ц. 5 к. ч.
8. В. Левинський: Народність і держава, ст. 128, ц. 8 к. ч.
9. — Соціалістичний інтернаціонал і поценозені народи, с. 144, ц. 10 к. ч.
10. А. Сербиненко: Кооперація на селі, ст. 32, ц. 2 к. ч.
11. — Українська споживча кооперація, ц. 2 к. ч.
12. Ю. Сірий: Леся Українка (характеристика) ц. 2 к. ч.
13. В. Липинський: Україна напередодні 1857—1859 рр., замітки по історії україн. держ. будівництва, ц. 20 к. ч.

Нові дитячі видання:

1. Ю. Сірий: До віт! До моря, оповідання з ілюстр., ц. 6 к. ч.
2. — Про роботу, славного мислителя, оповідання, ц. 6 к. ч.
3. — Мандрівка країними води, оповідання, ц. 6 к. ч.
4. О. Олесь: „Івасик-Телесик“, казка з 5 картинками з ілюстр., ц. 10 к. ч.
5. Р. Кіпінг: Ост, так казки і веселіше ілюстр. видання, ц. 10 к. ч.

Всі книги висилаються негайно по одержанню грошей. Хто замовляє більшу кількість і на продаж, має книгарський опуст. Книги висла-

РЛ 630

В. Винниченко

Брехня